

Socijalna misel

A stylized graphic element consisting of thick, black, curved lines that resemble a torch or a flame. It starts from the bottom left, curves upwards and to the right, and then curves downwards and to the right, ending in a cluster of small, rectangular shapes that look like sparks or a flame's tip.

Državoznanstveni sistem Adama Henrika Müllerja (Ernst Karl Winter) — Rusija na razpolju (Nikolaj Preobraženski) — Ali je bogastvo moralno indierentno? (Angelik Tominec) — Socialna struktura in socialne struje v Angliji (Cosmopolita) — Reakcija in cerkev (Caius Sempronius) — Svetovno gospodarstvo l. 1923 (K. P.) — Socializem in ethos (F. T.) — Knjige

L. III. LJUBLJANA — GORICA ŠT. I.

1924

„SOCIALNA MISEL“ Izhaja vsak mesec. — Uredniki so: **Franc Terseglav, Andrej Gosar, Engelbert Besednjak.** — **Upravništvo se nahaja v Ljubljani, Jugoslovanska tiskarna, kolportajni oddelk, Poljanski nasip št. 2.** — **Za Italijo je poverjeništvo v Gorici, Via Carducci št. 2.** — **Cena: Celoletno 40 Din, za Italijo in ostalo inozemstvo 50 Din.** **Odgovorni urednik je Andrej Gosar v Ljubljani.**

Tisk Jugoslovanske tiskarne v Ljubljani.

Našim naročnikom in prijateljem!

Socialna Misel je eden tistih redkih listov, ki izhajajo brez vsakršnih podpornih fondov, brez sleherne zunanje denarne zaslombe in — brez deficita. Mogoče je to seveda edino tako, da do skrajnosti varčujemo in pa, da se list piše in ureja za »božji lon«.

Iz tega je lahko uvideti, da ne moremo Soc. Misli pošiljati nikomur zastonj in pa da je njen obseg odvisen v prvi vrsti od naročnine. Po vzgledu drugih listov bi tudi mi morali povišati dosedanjo naročnino vsaj na 50 Din. Toda poznavajoč težek gmotni položaj večine naših naročnikov, smo se odločili ostati pri dosedanji naročnini

40 DINARJEV.

Pri tem se zanašamo na to, da bodo naši naročniki in prijatelji v svojem lastnem interesu, da bo namreč list boljši in obsežnejši, storili vse, da nam pridobijo novih naročnikov. Socialna Misel je danes daleč najcenejša slovenska revija in je poleg tega gotovo najbolj aktualna.

Zato delo za njeno razširjenje ne more ostati brez uspeha. Vljudno torej prosimo vse naše naročnike in prijatelje lista, naj ne opustijo opozoriti vsakega prijatelja, tovariša ali znanca, ki bi se utegnil na Socialno Misel naročiti, naj to zanesljivo stori, oziroma naj ga z njegovim privojenjem sami na list naroče. Tudi sicer prosimo, da bi sporočili upravi Socialne Misli naslove vseh, ki našega lista še nimajo pa je pričakovati, da bi si ga naročili. Tudi to, če kdo ne more hkrati plačati vseh 40 Din, naj ne bo zadržek, zaradi katerega si revije ne bi naročil. Če že ne zmore celoletne naročnine, pa naj pošlje vsaj polletno, to je 20 Din, oziroma naj se izrecno na list naroči s pripombo, da ga bo pozneje plačal.

Uprava
Socialne Misli

Uredništvo
Socialne Misli

Ernst Karl Winter (Dunaj):

Državoznanstveni sistem Adama Henrika Müllerja.

(Donešek k sociološkim zamislom krščanske romantike.)

Ob progí, ki vodi z Dunaja preko Semernika na jug, leži nedaleč od zadnjih razrastkov mesta med Kalksburgom, starim konviktom Societas Jesu, zavodom, v katerem so se vzgajali sinovi avstrijskega plemstva — in misijonsko hišo Sv. Gabriela Societas Verbi Divini, krajem duhovnih vaj dunajskih akademikov, mala božja pot Marija Enzersdorf. Na pokopališču tega trga je mnogo let počival dunajski apostol sv. Klemen Marija Hofbauer C. Ss. R., učenec velikega Alfonza Marije Ligvorija, sredi zvestih sobojevnikov. Dasiravno so krsto našega svetnika, ki je bil solnce in mistično središče tistega romantičnega kulturnega in duševnega gibanja začetkom 19. stoletja, ki bi se moglo po pravici primerjati s krščanstvom katakomb, o priliki, ko je bil proglašen svetnikom, v slovesni procesiji prenesli na Dunaj v častljivo cerkev Maria am Gestade — vendar še danes počivajo v Maria Enzersdorfu njegovi duhovni učenci in sodelavci, drugi znameniti romantiki, med njimi veliki družabni, državni in gospodarski učenjak Adam Heinrich Müller (1779—1829), na čigar ramah počiva celokupna pozitivna in orgánična, torej protiliberalna in protisocialistična sociologija preteklega kakor tudi tekočega stoletja. S Friderikom Gentzom je spadal Müller med najznamenitejše publicistične in diplomatske pomočnike kneza Metternicha. Če je Friedrich Wilhelm Schlegel zastopal literarno in estetično romantiko, je zastopal Müller kulturnopolitično, državoznanstveno romantiko. Oba, Schlegel kakor Müller, sta bila prijatelja in učenca svetega Klementa Marije Hofbauerja. Dočim so s Schleglom zvezana imena Novalis, Eichendorff, Brentano, je bilo predvsem troje mož na političnem polju, ki so pripravljali na Müllerja, ki so z njim sodelovali in ga končno nadaljevali: Edmund Burke, Karl Ludwig Haller in Joseph Görres. Burke je na Angleškem izvedel prve silne udarce proti zmašilu idej 1789. l. Müller in Haller, Berlinčan in Bernčan, eden Prus, drugi Švicar, oba konvertita, sta bila potem, ko sta z Dunaja v avgustovski dobi Franca in Metternicha obnovila državoznanstvo, sociologijo in gospodarstvo v katoliškem, konservativnem, romantično-univerzalnem smislu, naslanjajoč se pri tem in povzemajoč ideje srednjega veka. Görres končno, dalje de Maistre na Francoskem, Donoso Cortes na Španskem, Vogelsang v Avstriji so to veliko delo nadaljevali.

Romantika se je pokazala kot docela internacionalno ali boljše kot univerzalno gibanje. Če se je takoimenovano »prosvetljenstvo«, če se je nacionalizem in v njegovem spremstvu in službi revolucija razvijala

in ravnala internacionalno, če so se vsi stari narodi dali iztrgati iz redilnih in korenskih tal svoje preteklosti, se je morala ravnotako tudi reakcija proti taki zgodovinski pozabi med vsemi narodi uveljaviti. Ni slučajno, da je igral pri tem ravno Dunaj, prestolnica nekdanjega rimskega in pozneje avstrijskega cesarja ono odlično vlogo. V to mesto namreč niso prihajali samo zastopniki vseh nemških plemen in pokrajin, v kolikor so mislili katoliško, narodno, zgodovinsko; na to mesto kot najstarejše središče nemške kulture od dni nibelunške pesmi in ljubavnih popevk ni zrla samo vsa Nemčija, v kolikor še ni čutila prusko ali bolje borusko; na Dunaj so marveč težili — čisto kakor v dneh Maksimilijana, zadnjega viteza, in tiste internacionalne »Donavske družbe« humanista Konrada Celtesa, ki so ji pripadali germanski in romanski, slovanski in madžarski člani — tudi mladi, kvišku stremeči, prebujajoči se narodi vseh donavskih dežel, Zemljepisni položaj in stara zgodovina sta bila, ki sta predoločevala Dunaj za glavno mesto dveh srednjeevropskih držav, Nemčije in Avstrije, s tem pa tudi za sedež dveh medseboj mnogovrstno prepletenih in pretkanih romantičnih gibanj. Tako tedaj ne spadajo v katoliško romantiko, ki se je stekala predvsem na Dunaju, samo A. H. Müller in F. W. Schlegel, Friedrich Gentz in Zacharias Werner, ki so vsi prišli iz Nemčije v Avstrijo, ne samo Švicar R. L. Haller, ki ga je njegova domovina pregnala in ki je istotako našel sprejem v Avstriji, marveč še prav posebno tudi trije poljski mistiki Adam Mickiewicz, Julij Slovacki, Žiga Krasinski, Čeh Franc Palacký, Madžar grof Štefan Széchenyi, Slovenec Fr. Preseren, Hrvat Ljudevit Gaj in Petar Preradović, Italijana Manzoni in Rosmini, da iz pisane množine navedemo le nekaj tipičnih imen.

Dve knjigi sta bili predvsem, ki sta na zavedno državoznanstveno mišljenje in hotenje v romantičnem zmislu odločilno vplivala: A. H. Müllerjeva »Elemente der Staatskunst« (1809.) in R. L. Hallerjeva »Restauration der Staatswissenschaften« (1816.) Oba moža sta bila po rodu iz protestantskih družin, prestopila nato v katoličanstvo, zapustila svojo domovino Prusijo, oziroma Švico, in sprejela avstrijsko službo. Tako so tudi na Dunaju nastala njuna najznamenitejša dela. V nastopnem hočemo poskusiti, da prerišemo nekaj tipičnih miselnih sporedov Müllerjevega sistema, da izpričamo vekovni pojav tega moža kot avtorja katoliških političnih znanosti. Pri tem se opiramo na »Elemente« in na mali, a najbogatejši spis našega avtorja: »Von der Notwendigkeit einer theologischen Grundlage der gesamten Staatswissenschaften« (1819.).

Romantični zamisel države.

Država romantikov ni istovetna z moderno državo. Tvorba, ki jo moderni splošno imenujejo »državo«, ni nikak organizem, marveč mehanizem, nikako naravno, po lastnih, v njem bivajočih zakonih

uspevajoče živo bitje, marveč umetno zmašilo, konstrukcija; nikaka živa zveza ljudi, ampak mrtev pravni red, »sistem paragrafov«. Prava, organska država pa je prej podobna »sistemu držav ali stanov«, kakor se izraža Müller, je členovita zgradba, iz stanic in členov zgrajeno, zgodovinsko in obenem pokrajinsko živo bitje. Moderna država je smatrala za svojo nalogo predvsem, da vso členovitost v svojem okviru uniči; ona ne mara »držav v državi«, noče stanov in družin kot političnih, državno-pravnih korporacij, ona hoče imeti opraviti samo z osamljenimi posamezniki, z abstraktnimi monadami, ki so ji prepuščene brez varstva in brambe, na katerih teži vsemogočno z vso svojo neposredno silo. Ta fenomen ob postanku moderne države iz ostankov preteklosti imenuje Müller »dismembracijo« ali razudbo, torej okrnjenje prave države.

Romantični državni organizem funkcionira bistveno zato, ker ne temelji na poganskem načelu, da mora biti vsak človek kladivo ali nakovalo, gospod ali hlapec — kakor je Goethe, klasični weimarski pogan, zahteval enkrat v neki pesmi — marveč trdi in tudi izpeljuje, da bodi vsakdo obenem kladivo in nakovalo, gospod in hlapec, namreč istočasno glava kakega organizma ali države in njegov ud. Vsak človek kot člen v kakih zvezah, ima na drugi strani zopet sam neko področje, ki ga mora kot glavar, kot odgovorni gospod, zapovednik in posestnik po svoji podobi in priliki obraziti. Prava država ima nalogo, da to členovitost, to v naravi stvari temelječe hlapčevanje in gospodovanje, hlapčevanje v gospodovanju in gospodovanje v hlapčevanju izdela, zavedno podčrta, v svojih ustanovah trdno drži in skrbi za to, da v njenem okrogu ne bo ne ljudi, ki samo gospodujejo in posedujejo, ne takih, ki samo hlapčujejo in delajo. Premiki v družbi, ki odmerjajo enemu razredu samo pravice, drugemu pa samo dolžnosti, naznanjajo vedno in povsod elementarne katastrofe.

Ako motrimo stvar z višine večnih zvezd, ni pravzaprav, tako sta argumentirala A. H. Müller kakor tudi R. L. Haller, nobenega bistvenega razločka med vlado v državi in ono v družini. Dasiravno so družina, stan, država zgrajeni drug na drugem kot tri nadrejene stopnje ali krogi, vendar med stavbnimi načeli ni bistvenega razločka. Po tem Müllerjevem in Hallerjevem nauku, ki je povzet iz srednjeveškega kulturnega in pravnega reda, ne zija nikak prepad med javnim in zasebnim pravom. Ta razkol, ki razdvaja pravo držav in pravo človeka, in ki ga moderni pravni red ne more več obvladati, izvira iz recepcije rimskega dualističnega pravnega sistema z njegovim mrtvim, mrzlim, golim lastninskim in suverenskim pojmom, z njegovim abstraktnim despotizmom, recepcije, ki se je izvršila med »renesanso« in »reformacijo«. Ako ni dvojne morale, kar je seveda istodobni machiavellizem trdil, potem tudi ne more biti dvojnega prava, ker pravo ni nič drugega nego telo morale, pojav zakonov resničnosti, nastalih v zunanem in telesnem skupnem življenju ljudi. Moderna pozna tedaj eno omnipotentno, vsemogočno državo in njeno samoedino pravo, romantični

nauk pa nasprotno razredbo držav z mnogovrstnimi pravicami, ki so seveda vse usmerjene na ista večna načela npravnosti in pravičnosti. Moderna loči državljana od zasebnika, romantika pa uči z A. H. Müllerjem, »da je Kristus umrl tudi za države« (Elemente der Staatskunst, 6. knj., 35. pogl.).

Po teh izvajanjih bo pač jasno, da Müller ne pozna nobenega razločka med državo in družbo. Prava država ne more biti samo politična eksekutiva, policaj neke drugače obstoječe grajanske družbe; ona je marveč — v okviru cerkve kot njen ud! — totalnost, popolnost življenja, ne v modernem smislu, da vse samostojno življenje v svojem okolišču pogolta, pač pa v tem smislu, da vse druge organizme in organizacije, družine, zveze, občine, dežele, društva, zveze itd. obsega kot njihov zadnji nadred in dovršitev. Družine in stanovi tvorijo prve predpogoje prave države. Kjer teh socialnih organizmov nič več ni, tam tudi države ni več kljub mnogoštevilnim zakonom in vojakom. Države ne nosijo topovi in paragrafi, temveč družine in stanovi kot politični, državnopravni, ne samo npravní organizmi; ako manjkajo temelji, potem visi gornja zgradba v zraku, potem je ta zgradba samo še fata morgana, zrcalna slika, prevara. Kjer torej tvorijo moderno državo samo posamezniki, iz svojih živih zvez iztrgani atomi in molekuli, tam po Müllerju ni nikake države več, tam marveč državni stroj, državni mehanizem slepi oči, da ne vidijo pravega stanja brezdržavnosti. Pravi, dovršeni, premišljeni državni red je samo tam, kjer raste iz malih držav, iz družin in stanov. Države ne ustvarjajo posamezni ljudje in njihova abstraktna volja, marveč družine in stanovi jo ustvarjajo in obrazujejo s svojo nepretrgano voljo, pa zopet ne njihove sedanje organizacije, marveč z živečimi skupaj vsi rodovi preteklosti. Brez državotvorne volje teh, v zgodovinskih in domovinskih tleh korenečih družin in njihovega stika v stanovih, ni nikjer na tem svetu prave državnosti.

Fevdni red in njega metafizična utemeljitev.

V znamenitem 5. poglavju svojih »Elemente der Staatskunst« nam dokazuje A. H. Müller, kako je v začetku vseh državnih znanosti ideja družine in njen večni stavbni načrt, kako vsa državna umetnost končno ne more biti nič drugega nego velika umetnost, da živimo v družini, da z dostojanstvom ubogamo in z ljubeznijo ukazujemo, da družino obrazujemo. Mož in žena, starost in mladost tvorijo kot družina prvo in najstarejšo državo. Iz družine izvira država ne samo zgodovinsko, ampak družina tudi funkcionalno vsebuje tip države. Štiri naravne kategorije družine grade končno ves državni, pravni in gospodarski red. Te kategorije, ki končno niso nič drugega nego štiri možnosti človeške duše in se dajo zato preobrniti na kozmične kategorije, nam podajajo štiri naravne ljudske stanove: Učni, vojaški, redilni in prometni stan. Starost, vest, spomin uči, mož,

moč, intelekt brani in dejstvuj, obrazuj in ustvarjaj, žena, ljubezen, volja rédi in ohranjuj, goji in neguj, mladost končno posreduj, oskrbuj promet.

Temu organskemu stanovskemu redu, ki ga ščiteč objema država kot nadzidje in streha, temu uresničenju duše in njenih zmožnosti, družini in njenim skupinam v družbi odgovarja po Müllerjevem organski f e v d n i r e d. Vsak človek je u d kakega organizma ali države, kjer je z drugimi ljudmi in stvarmi višji zvezi podrejen, vsak pa tudi glava kake zveze, kjer je drugim ljudem in stvarjem, vsekakor pa vselej kakim stvarjem, nazadnje svojemu telesu, nadrejen in nosi zanje kot njihov vladavec, zapovedovavec in posestnik odgovornost. Osebe in stvari so po naravi v vzajemnem odnosu. Bog je človeštvo in svet ustvaril drugega za drugega. Proti nobeni obeh idej se ne smemo obnašati samovoljno, neodgovorno; treba je marveč z ljudmi ravnati stvarno in rečno, s stvarmi pa človeško in osebno. To zahteva tisto kulturno načelo o »postvarjenju osebe« in »poosebljenju stvari«, kakor to imenuje Müller, o t r a n s s u b s t a n c i a c i j i ali izpremembi, ki čudovito soglaša z evharistično skrivnostjo katoliške cerkve, s tisto skrivnostjo, ki kruh in vino, ti najboljši stvarni dobrini zemlje, ravno tako pobogočlovečuje kakor hostijo postvarjuje, ponižuje, daje vsem ljudem v hrano. Müller je te zveze svojega nauka s skrivnostjo Evharistije genialno slutil. Človek ima po Müllerjevem nazoru nalogo, da svojo posest, svoj f e v d, zemljo počlovečuje, ji vtisne poteze svojega obraza, si isto v nekem smislu kot zakramentalni substrat, kot zastavo kulture asimilira.¹ Človek naj na zemlji ne prebiva samo kot gost, on naj marveč kot njen gospod, kot vladavec nad živalmi in rastlinami, v svojih žilah čuti utripati tokove njenega življenja, naj jo kot svoje glasilo in orodje spoznava in uporablja. Kakor spada telo k duši kot bistveno orodje njenega življenja, tako spada posest k človeku kot njegov potrební, naravni adneksum. Iz tega sledi, da je k o m u n i z e m v zmoti, ako hoče vzeti človeku vsako posest, ker s tem človekovo osebnost prikrajšuje, ravno tako pa tudi k a p i t a l i z e m, ako gospodarsko posest loči od etične osebnosti, pravice od mere dolžnosti in izpreminja posest, naposled denar, v abstraktum, v zlato tele, v fetiš lastnega izdelka, okolu katerega plešejo vsi ljudje. Po Müllerjevem nista samo mož in žena medseboj v zakonskem razmerju, marveč tudi stanovi in družine med seboj in napram državi navzgor, ljudje in družine pa napram svojemu imetju, domovom in posestvu navzdol. Nemška beseda za hišo in gospodarska poslopja, za družinsko posest — »A n w e s e n« — ne pomenja nič drugega nego nekaj, kar notranje spada k bitju, k družinstvu.

Vse te misli dobiva Müller iz obilja svojega modroslovnega »nauka o nasprotju in posredništvu«. Vse, kar je ustvarjenega, temelji na dvojnosti: kot mož in žena, starost in mladost v prostoru in času. Dva pola

¹ Tukaj se A. H. Müller čudovito vjema z Vladimirom Solovjovim. — Op. urednika.

ima življenje, kakor tudi znanost. Dva pola ima celó zmeta; dva razbojnika visita na križu. Dve polarni nasprotji nam kaže tudi življenje katoliške cerkve: Peter in Pavel, leonski in pijevski papeži. Z Müllerjem moremo govoriti naravnost o globularni obliki vsega življenja in vse znanosti, o krožnosti in óblasti vsega, kar biva. Življenje in znanost sta podobna zemljekrogu, obli, planetu, na katerem se odigravata. Kakor na tej krogli, v kraljestvu tega planeta ni točke, s katere bi mogli z enim samim pogledom objeti oba pola, kakor je mogoče tako točko tudi matematično najti le v neskončnosti, v večnosti, onstran kroglinega prostora in časa, tako tudi Müller ne najde nobene druge možnosti za zakonsko zvezo in spravo med nasprotji kakor posredništvo Odrešenika in njegove cerkve. Pravoslovje in politika, morala in ekonomika, četrere Müllerjeve državne znanosti, četveri humores ali sokovi in moči socialnega telesa, prihajajo do svoje višje poravnave, do svojega notranjega posredništva samo v veri. Po tem razumevanju potrebuje vse državoznanstvo in državno gospodarstvo teologičnega, dogmatičnega temelja. Nobena resnica se ne zdi aktualnejša nego ta. Ako tvorijo družba, pravo in gospodarstvo družino, stan, državo kakor tvorijo meso, kosti in kri organizem, potem mora biti ta organizem, ta makroanthropos, nadčlovek krščen in birman v imenu Očeta in Sina in sv. Duha; drugače ostane pogan ali postane celo jud, ki potem Kristusa križa.

Zunanja revolucija ali duševna osvoboditev?

Ob zaključku hočemo dodati nekaj citatov, ki kažejo, kako si je A. H. Müller restavracijo kulturnega in družabnega reda pravzaprav predstavljal, ali je mislil na nasilno, vojaško ali na postopno, parlamentarno preosnovo ali pa je morda iz svojega romantičnega programa črpal tudi primerno metodo. V svoji knjižici »Von der Notwendigkeit einer theologischen Grundlage der gesammten Staatswissenschaften und der Staatswirtschaft insbesondere« piše: »Kako osvoboditi človeštvo, ako vsi poskusi nasilne osvoboditve neizbežno vodijo v večje suženstvo, kar dokazujeta skušnja in razum? To je velika naloga, katere rešitev naše stoletje neugnano zahteva in ki jo more rešiti le tako, da ponižno prizna, da se samo s človeškimi močmi, brez višje pomoči rešiti ne da. — — Denimo, da bi bilo faktično, pravno stanje sveta z vsemi svojimi neutajno težkimi razmerami učinek velike začaranosti, kakor so jo v prejšnjih stoletjih pripisovali vplivu hudobnih duhov, potem bi vprašali mnogotere stare pravljice, ki govore o takih začaranjih, kako bi se mogli od nje rešiti? Potem bi se pokazalo, da s tem, če udarimo, ničesar ne dosežemo, in da se ji samo s človeškimi močmi ne moremo izviti, da pa ves čar v hipu izgine, kakor hitro se mu potrpežljivo in z ljubeznijo podvržemo. Premislimo sedanje pravno in posestno stanje: naj je bila huda ukletev, ki je povzročila francosko revolucijo, dobro — še hujša je prišla zraven, namreč ukletev liberalnih idej in denarja, starim verigam so se pridružile

novе, hujše verige. Sodobniki menijo, da se ukletvi izvijejo, odtegnejo; nestalno teženje iz enega stanja v drugega, iz ene države v drugo, se pollašča vsakega posameznika; menijo, da uidejo ukletvi, ki se razgrinja nad vsemi razmerami zgolj s tem, da menjajo mesto in stališče; bistvo svobode se polaga v golo zmožnost, da se brez konca menja kraj, položaj, gospod in delo; proti mreži besné, v katero so vsi ujeti in se čim dalje globlje zapletajo vanjo. Nobenega izhoda ni, nobene rešitve, razen ene, da kljub vsej ukletvi prenašamo in ljubimo kraj, položaj, gospoda, delo, ki nam je v delež: da se svobodno in z nagnenjem podvržemo temu, kar je. — — — Nauči se svoj položaj, v katerem neizogibno služiš ali delaš, pa naj bo še tako težaven, ljubiti kot božjo naredbo, t. j. zaradi občega hišnega Očeta — potem bo izginila vsa začaranost in vsa teža. S prvim čuvstvom ponižnosti in pokorščine si svoboden; oseba si, dostojanstvo tvojega človečanstva je rešeno tisti trenutek, ko postaneš resnična stvar, stvar božja. Tu ne postaneš svoboden samo v domišljiji kot sanjajoč jetnik ali kakor modrijan, ki se razmotrivajoč dviga nad vero; marveč verige in zidovi se dejansko sesujejo, če se resnično in s pravo pokorščino v srcu podvržeš Bogu in njegovim naredbam« (57/9). Da Müller s tem ne misli nikakih gnilih kompromisov z zlom v državi in gospodarstvu, marveč zmagajo nad zlom v dnu src ter zgradbo kulturnega in družabnega reda na mišljenju, na malih krogih, dokazujejo naslednje nadaljne vrstice: »Sama narava stvari nas bo morala dovesti do tega, da bomo vsakega državljana v njegovi mali državi priznali za kneza; spoznali bomo, da mora vsak posamezni vladati, kakor se mora pokoriti, in da imajo vse napake, ki jih pripisujemo pomanjkljivostim velike in splošne državne ustave, pravzaprav svoj vzrok samo v tem, da vsak posameznik krši svojo malo ustavo, svojo malo državo, naravne, od Boga mu določene meje njegove svobode in njegove pokorščine. — — — Kadar nas bodo torej žalostne skušnje vseh vrst dovedle tako daleč, da bomo priznali, da je sedež zla v naši najbližji bližini in da se mir med knezom in ljudstvom ne da upostaviti, dokler sta knežje in hlapčevsko načelo vsake posamezne hiše, dokler sta pravica vladanja in dolžnost pokorščine v vsakem posameznem srcu razprta — potem se bo začela prava politična debata. — — — Politične diskusije o splošni državni obliki so prazna igra, ničemern luksuz napuhnjenega razuma proti resnosti te višje razprave o brezličnosti, v katero je zabredlo domače življenje, v katero so padle male države, člani večjih držav.«

Nikolaj Preobraženski, univerzitetni lektor:

Rusija na razpotju.

Ta povsem bibliografičen pregled glavnih struj sodobne ruske politične misli, v kolikor se javlja v publicistiki ruske inteligence, nahajajoče se v preganstvu v tujini, vsebuje samo najvažnejše podatke ogromnega tozadevnega gradiva in ni z ozirom na razpoložljivi prostor nikakor popoln.

Ni lahko preriti se skozi poplavo literature, katero so sprožili veliki ruski dogodki. Kot uvod je slovenskemu čitatelju na razpolago članek »Ruski problem« v »Času«, 1915, str. 121. Revolucija je nastala sicer prej, nego je takrat mislil prof. F. Grivec, toda njegov sklep velja še danes, dasi s pridržkom: »Ruska inteligenca se povrača k ruski narodnostni ideji in k veri ruskega ljudstva.« Pridržek se tiče umevanja ruskega ljudstva. Čas za končno veljavno oceno psihologije ruskega mušika še ni prišel. Človek se na primer lahko ustraši, ako gleda ono ledeno mizantropično sliko ruskega kmeta, ki jo je podal lani M. Gorjki, pisatelj iz naroda. Krutost, neusmiljenost, nebroj praznih ver in odsotnost misli, (politične pa tudi verske) — to je njegov žalosten končni sklep o stanju preprostega ruskega človeka, katerega ni zamogel popolnoma razveljaviti vihar ogorčenih protestov. (M. Gorjki, O ruskom krestjanstvu. Berlin, 1922). Boljše pa je reči, kakor T. Masaryk, da je Rusija to, kar je bila Evropa prej v otroških letih. (Rusko a Evropa. Uvod.) Tak živelj si ni zmožen staviti določene naloge, kakor lahko stori po pridobljenih težkih izkušnjah ruska inteligenca. Za sedaj lahko označimo le vodilna gesla, pod katerimi se poraja smotren ruski nacionalizem med rusko inteligenco v emigraciji.

K političnim teorijam, katere ne smatrajo ruske revolucije zgolj za slučajnost in utemeljujejo veliko svetovno vlogo Rusije v bodočnosti, spada predvsem t. zv. nacionalno boljševištvó. Glavni zastopnik te struje je prof. N. Ustrjalov. Pod njegovim vodstvom je izdal berlinski časopis »Nakanune«, edino v sovjetski Rusiji dovoljeno emigrantsko glasilo, programen zbornik »Smena veh«. Nacionalni boljševiki niso povsem komunisti,¹ toda podpirajo sovjetsko vladó, ker so mnenja, da je to v korist ruski državi. Boljševiška revolucija je v bistvu narodna, in obsovana sovjetska vladá je vendar ustvarila Rusijo kot velesilo. Vsak boj proti sovetom bo istočasno boj proti ruskemu narodu v korist anarhije. Saj je tudi najslabša vladá, kakor govóri H. Taine, boljša nego odsotnost vsake vlade. Rusiji je potrebna reelna politika, e volucija boljševištvá, ne pa novi nasilni potresi. »Rdeči imperializem je zadnji krik ruske velikodržavnosti. Če bo pokopan, preden si ga mase osvojijo, bo tudi ta unrla.« Narodna ruska vloga internacionalnih sovetov je seveda nekaj nenaravnega, toda patrioti morajo upoštevati nemo dialektiko zgodovine. Wrangel, Kolčak, Denikin niso propali vsled svojega nazadnjaštva (saj tudi boljševiška administracija ni napredna), ampak vsled svojega ljudstvu sumljivega prijateljstva s sebično antanto. Sovjetska vladá uspešno pridobiva nazaj od Rusije odtrgane obmejne pokrajine (Gruzijo, Azbejerdžan, daljnjevzhodno Primorje). Naj to stori v imenu svetovne revolucije, kaj zato! Vsak, ki je zvest domovini, mora zato zvesto pomagati boljševikom v imenu velike enotne Rusije. — Svojo knjigo »V borbi za Rusijo« (Harbin, 1920) je prof. Ustrjalov poklonil znanemu generalu A. Brusilovu, »pogumnemu slugi Velike Rusije v dobi slave in v težkih dnevih nesreče«. Brusilov je namreč preuredil rdečo armado.

Geslo nacionalnega boljševištvá »Smena veh« se nanaša na znani zbornik »Vehi«, kateri je prinesel l. 1909 ostro kritiko došedanjega državi sovražnega

¹ »Svetovna revolucija in komunizem? Ne verujem. Boljševiki še pridejo v ekonomičen Brest-Litovsk« (Ustrjalov), to se pravi, bodo primorani, opustivši svoje svetovno-revolucijske sanje, svoj socialnogospodarski program znatno revidirati.

delovanja ruske inteligence.² Vkljub temu sorodstvu imen ni med obema zbornikoma notranjega sorodstva. »Vehi« iz l. 1909 so pobijale revolucionarno ideologijo v imenu narodnega blagra, toda niso bile konservativne. »Smena veh« narobe vzame revolucijo iz l. 1917 kot gotovo dejstvo in zahteva pripoznanja sovjetske vlade iz enostavnega razloga, »ker drugače ne more biti«. Tu ni torej one svobodne kritike, v kateri je obstojala glavna prepričevalnost starih »Veh«.

Struja »Smene Veh« ne uživa sočutja med veliko večino ruskih emigrantov. Boljševiki so načelno pretrgali vezi s preteklostjo. Njihovi nasprotniki so pa navezani na tradicijo nekdanje velike ruske države in, kar je glavno, so zelo kritični napram revoluciji l. 1917, bodisi napram 2. marcu (preobratu Kerenskega), kakor napram 25. oktobru (boljševiški preobrat). Boljševiški teoretiki so ponosni na svoje uspehe in so, vsaj na papirju, še vedno prepričani, da »delo zgodovina za njih. Ruska revolucija se bo razširila na Ameriko in Evropo, dokler ne oprosti vsega trpečega človeštva«. (Pr. L. Trocki. Von der Oktober-Revolution bis zum Brest-Litauer Frieden. München, 1921?) Pri ruskih patriotih nasprotno prevladuje drug ton, neusmiljeno razkrinkavanje pogrškov lastne preteklosti. Prof. P. S t r u v e, sociolog svetovnega imena in skozi 30 let vodja ruskega nacionalnega gibanja, urednik »Osvoboždenija« (Stuttgart), katero je prevzelo od leta 1912 vlogo Hercenovega »Kolokola«, označuje kot odgovorno za ruske dogodke samo inteligenco, ne pa temne množice. V strastnem članku »Materinska prsa in junaška volja« (Russk. Myslj, I-II, 1923, Berlin), dokazuje na primer Struve, da gre vodilna misel vedno od zgoraj navzdol. Revolucija ni bila slučajnost, ker je hotela ruska inteligenca pridobiti kmeta za revolucijo celó takrat, ko ga je učila čitati ali ga je branila pred lakoto in epidemijo. (To je bridko obžaloval v svojih pismih tudi tak poznavalec razmer kakor rajni A. P. Čehov.) V »Razmysljenijah o ruskoj revoluciji« (Sofija, 1921), govori prof. Struve o mednarodnem pomenu boljševiškega preobrata, ki obstoji v praktično dokazani nemogočnosti socializma. Načelo splošne enakosti je nasprotno človeški naravi in drugemu temelju socializma: organizaciji celokupnega narodnega gospodarstva. Proizvajanje (industrijsko) na temelju splošne enakopravnosti ni mogoče. Socializem pomeni umiranje produktivskih zmožnosti. Napredek je vobče mogoč samo tam, kjer odgovarja posameznik za lastna dejanja in kjer se cenijo ljudje po osebni vrednosti. Socializem pa zaničuje eno kakor drugo, ker je proti zasebni lastnini. — Pred 30. leti je učil prof. Struve, da se ruska, kakor tudi vsaka druga materialna kultura mora šolati pri kapitalizmu, ker zgodovina ne pozna druge poti. V borbi za normalen kapitalističen razvoj je organiziral prof. Struve ruski delavski pokret in je osebno spisal prvo natisnjeno izjavo ruske socialno-demokratske stranke. Sedaj se spominja prof. Struve besed filozofa P. Čaadajeva (1836): »Zdi se, da je cilj našega življenja dati velik pouk človeštvu.« Ta pouk je drago plačan. Njegova praktična posledica pa je, slejkakor prej, da bo »edina rešitev za nas vpostaviti državo, odgojiti naša narodno samozavest«. Ruska revolucija je bila samoumor državnega naroda. Inteligenca se je navduševala za revolucijo, toda za oboroženo množico, vojaštvo, je pomenila revolucija samo razuzdano razoroževanje. Boljševiki so zmagali, ker so bili zvesti bistvu revolucije: ropu v imenu socializma. Govoričenost o patriotičnosti revolucije se je izkazalo kot izmišljotina inteligence. V bodočnosti doživimo padec boljševikov, ki ga bo povzročil ali oborožen napad od zunaj ali pa kakor pri francoski revoluciji, delovanje notranjih razkrojevalnih moči. Prof. Struve osebno pričakuje zadnjega izhoda: »Ruska protirevolucija se bo morala zediniti z gotovimi sloji in silami, katere so zrastle že na tleh revolucije, toda so njej popolnoma tuje, celo nasprotno«. — Drugi, bolj temperamentni, ali manj akademični pisatelji formulirajo isti zaključek

² Glej pri prof. Grivcu. »Vehi« pomeni markacijo. V prvotnem pomenu so tó v sneg zataknjene smrekove in druge veje, ki kažejo popotniku smer za slučaj, da izgubi pot v snežnem meteu.

še bolj jasno: »Ruska bodočnost ni last boljševikov, zastopnikov stare Rusije in strohnelih socialistov«. Bodočnost ima ljudstvo, premožni kmetje, nova sovjetska buržuazija, ki si je znala pomagati pri revolucijskem terorju in revizicijah, močje tudi demokratični častniki, slični Bonapartu. (Prim. G. Rakovski. »V stane belyh«. Carigrad, 1920, zanimivi spomini v vojni Denikina in Wrangelja. Primerjaj tudi globok roman M. Aldanova »9. termidora«, Berlin, 1923, kjer so umetniško in zgodovinsko neoporečno izrabljene za umevanje ruske revolucije francoske analogije iz l. 1792).

Treba je poudariti, da si stavijo vprašanje neizogibnosti, zgodovinske nujnosti preobrata l. 1917. zastopniki različnih struj. Prof. Struve je svoj čas organiziral v boju za nacionalizem in ustavo kroge težke industrije (zborovanja v hiši moskovskih milijonarjev Rjabušinskih), in zmerno demokratično³ inteligenco (Liga ruske kulture, Petrograd, 1917). Okrog njegove »Ruske misli« (Moskva, Sofija, Praga in zdaj Berlin) so zbrani razen članov nekdanje konstitucije demokratske stranke⁴ tudi desničarski nacionalisti.⁵ Tem večjo pozornost zasluži XV. knjiga časopisa »Sovremenn. Zapiski«,⁶ kjer je izšel članek F. Stepuna, mosk. prof. filozofije. F. Stepun je tudi mnenja, da je zakrivila ruska demokracija velik greh. Desetletja je prisluškovala godbi prihajajoče revolucije ter ni slišala godbe državnosti. Ko je izbruhnila revolucija, so se vsi oddahnili in pozabili na preteklost, ne da bi mislili na lastno odgovornost. To se je zgodilo ne iz revolucionarnega prepričanja, a vsled odsotnosti državljanske pogumnosti in grozne dedne psihologije črede. Vsak je hitel okinčati se z rdečo pentljo. Lažipatriotizem je povzročil pri vsakem željo nadeti si najbolj radikalna prepričanja, da bi le ne zaostal za drugimi. »Treba bi bilo iz srca misliti na preteklost, glasno obžalovati njen pogin, pogumno pripoznati svojo ljubezen do nje. A na mesto tega so vsi kot eden na vse glasove hrumeli v krog novorojenčka. Vsi so se pripravljali na krst in hiteli predlagati svoja imena: socialistična, federalna, demokratska. Nihče pa ni mislil, da je umrla na porodu mati. Nihče ni slutil, da zahteva vsaka smrt, naj je umrl svetnik ali tolovaj, samo molk, odgovornost in resnost.« Vso tragedijo ruske revolucije je povzročilo to, da ni bilo borcev, temveč sami sužnji. »Saj ni pravi revolucionarec v stanju prenesti to duševno okostenelost, ki je tako izredno hitro sklenila naše politično življenje.« — Drugače pa ni F. Stepun, v nasprotju s prof. Struve, načelno proti socializmu in misli, da lahko ustvarijo socialistične reforme temelj poznejše resnične demokracije. Ruske izkušnje niso prepričevalne, kajti v ruskem komunizmu je več Rusije nego socializma.

Skeleči politični spomini se oglašajo v literaturi tudi o priliki precenjevanja raznih filozofskih nazorov. Taka usoda je doletela krasno knjižico Vjačeslava Ivanova in M. H e r s c h e n s o h n a. »Dopisovanje med dvema kotoma« (Moskva, 1921). Dva prijatelja filozofa, eden pesnik, drugi literarni zgodovinar in kritik, obdelujeta tu v graciozni obliki dialoga problem odnošaja osebnosti do

³ Rad bi rabil izraz »državotvorni«, če ne bi imel v slovenščini tako odioznega pomena.

⁴ Njena leva struja z Miljukovim na čelu ima kot svoje glasilo »Posledn. Novosti« v Parizu.

⁵ Izmed zadnjih je treba omeniti kot pisatelja V. Šulgina. Prepričan monarhist se je pokoril usodi in se je na zapoved Dume peljal skupaj z A. Gučkovim sprejeti abdikacijo carja Nikolaja samo za to, da bi car ne moral »gledati v obraz Čheidzeju (kavkaškemu socialdemokratu). Abdikacija radi rešitve monarhije se je smela izročiti samo v roke monarhistov«. — Slana je poparila tudi to pričakovanje... V spominih V. Šulgina iz l. 1917. oživi pred nami osebna tragika pisatelja. — Ti spomini so izšli pod imenom »Dnevi« v »Ruski Misli« 1922/23 l. in so gotovo najbolj zanimiva povest cele memoarske literature zadnjih pet let.

⁶ Ta časopis izhaja v Parizu (z N. Avksentjevim na čelu) in je glasilo skupine socialnih revolucionarjev, t. j. pristašev one stranke, katere ni v stanju tako neusmiljeno obsoditi Kerenskega, kakor to storijo njegovi nasprotniki.

kulture. V. Ivanov, oboževatelj antičnega sveta, modro brani neprekinjeni razvoj. M. Herschensohn nasprotno pozdravlja vse, kar prekinja kulturno tradicijo, torej tudi boljševizem. Veseli ga, da si je prilastil proletariat vrednote, dosedanja posest mnogih. »Ob trenutkih, ko bi rada zletela moja izmučena misel (citiram iz spomina), jo teži kakor veriga modrost umrlih pred menoj. Neskončna vrsta podedovanih izkušenj in naukov mi je na poti. Meni niso potrebni v trenutku umiranja in rojstva in so mi tuji v času žalosti in veselja. Naše mišljenje je brezplodno in ubogo. Na zemlji posuti z razvalinami stavb, ne zraste mogočen hrast, ampak reven bršlin in pritlikovina... Vihar dogodkov je strgal z nas podedovano obleko in ostali smo goli. Toda bolje je hoditi stezo v pragozdu nego staro široko cesto, ki jo poznamo od kraja do konca. Mogoče čakajo na koncu nove, težavne a kratkočasne poti nove, še nezane kulturne vrednosti. Če pa ne — naj bo, ker je veliko veselje že v samostojnem samotornem iskanju.« Kakor vidimo, je to stara večna filozofija »oprosčenja« (da rabimo izraz L. N. Tolstege). Slično hrepenenje je značilno za vsako utrujeno, dozorelo kulturo. Vrnitev k naravi je pridigal že J. J. Rousseau. Po boljševikih ustreljeni pesnik N. Gumilev tudi opeva v romantičnih »Biserih« »vsakega, kdor je pogumen, kdor išče, kdor hoče, — v katerem budi dežela očetov le srd, — kdor žvižga glasno, porogljivo grohoče, — če siva modrost daje nauk svoj trd.« Naj iščejo nova pota, ker šele potem človek lahko sanja, »da še niso preštete vse zvezde, — da še ni odkrit do konca naš svet.« — Na vse te misli pa odgovarja Gr. Landau (Russ. Myslj, 1923, I—II), da bi Herschensohnova filozofija mogla pomeniti samo kulturno opravičevanje boljševizma, če bi to sploh potrebovalo kaj podobnega filozofskemu utemeljevanju diktature proletarijata. Toda — tako se vprašuje ta kritik, ki misli na žrtve sovjetske politike — ali še ni zadosti tega čudnega veselja, ki obstoja v tem, da se »goli človek, ki je morebiti našel nepoznane vrednote, zabava nad samim iskanjem?«

Povsem drugačno nego pri Herschensohnu je umevanje revolucije pri slovanofilih, katerih nazori so vezani na staro mistično izročilo. Kot vzorec navajam knjigo S. Bulgakova »Na piru bogov«, napisano še v Moskvi l. 1918, (v tekstu se omenja zmagoslavna nemška okupacija Rusije) in natisnjeno v Sofiji l. 1921. Ime knjige je povzeto iz verzov Tjutčeva: »O blagor mu, ki pride v svet — ob težki in usodni uril — Bogovi mu odprejo duri — kot drugu na svečan obed.« Ni mi mogoče podati vse globoke vsebine krasnih dialogov Bulgakova. Hočem samo zbuditi zanimanje za to knjižico, ki šteje le 118 strani, toda je neminljive vrednosti.

Izmed vseh ruskih filozofskih struj je prestalo slovanofilstvo gotovo najhujše roganje usode. Klasik slovanofilstva Tjutčev je bil po revoluciji l. 1848. prepričan, da ostane Rusija v vesoljnem potopu protikrščanskega mišljenja sveta Noetova barka, ki reši celo Evropo... Kaj je ostalo slovanofilom od te koncepcije zdaj, ko se je Rusija, dozdevno orodje božje previdnosti, postavila na glavo... V sovjetski Rusiji se širi sicer mnenje, po katerem je odgovoren za sedanjo nesrečo samo Peter Veliki. Glavni zastopnik te teorije, moskovski prof. R. Vip-per. (»Krugovorot istoriji«, Moskva-Berlin, 1923) ostro obsoja celo petrovsko periodo ruske zgodovine, ker je ona podjarmila Rusijo usodnemu zapadno-evropskemu centralizmu. Svetovna vojska pomeni začetek konca imperializma starega sveta. Bodočnost ne leži v komunizmu, kateri posnema v Rusiji stare upravne metode, temveč v vrnitvi k srednjemu veku. Zgodovina je sklenila krog. Velika državna telesa bodo razpadla. Kulturno pomlajenje se bo izvršilo v osredju malih samostojnih skupin: obrtnih zadrug, verskih društev in sl. Saj so ravno te zveze zasebnikov zidale in varovale kulturo v dobi brezmočne in slabe države. Ravno one so pripravile to evropsko civilizacijo, katero so zapravili nerovni in pohlepni industrialci in imperialisti XIX.—XX. stoletja. V svojem na-

vdušenju za srednji vek pozablja Vipper na drugo plat slike, na nezdravo osebno odvisnost, katera je vladala v patriarhalnih zadrugah, dokler ni zmagala nova državna misel. Na vsak način so nazori prof. Vippera značilni za težavnost ruskih razmer, ki silijo zgodovinarja sanjati v bodočnost, toda ne nudijo slovanofilstvu izhoda iz zagate. Sicer so boljševiki, imenujoč za glavno mesto Rusije Moskvo, na čuden način uresničili staro slovanofilsko željo. Kljub temu je seveda Bulgakov primoran označiti sedanje stanje Rusije kot narobe-sliko: »negativ ruskega pozitivna, namesto vesoljnega skupnega vsečloveštva — proletarski internacionalizem in federativna republika.« Rusija je bila poklicana k vojni, da stori človeštvu veliko službo: zavzame Carigrad, prežene Turke iz Evrope in prične novo rusko-bizantinsko dobo svetovne zgodovine. Toda Rusija ni bila zmožna te velike naloge, in to je zakrivila brezverska socialistična inteligenca, ker ni imela smisla za ta visoki cilj. Saj se je izučila v Evropi, »duševno mrtvi deželi novih bogatašev, kraljestvu malenkostnih ciljev in malenkostnih ljudi«. Socializem je najslabša duševna revščina, »strup buržuaznega reda, ki je okužil vso dušo. Razredni boj, pohlepnost in nestrpnost kot edina sredstva za ureditev medsebojnih razmer, to je vendar gorje nego ljudožrstvo.«

In vendar se kljub temu očitano povrne Bulgakov k uvodnim verzom svoje knjige ter opominja sodobnike, naj ne pozabijo, da so povabljeni k gostiji bogov. »Nas, ki smo počaščeni s tem vabilom, bodo zavidovala pokoljenja bolj mirnih dob.« Izmed vseh oseb dialoga edino stari general jezno trdi, da je 2. marec 1917 od Boga prokleti dan. Vsi drugi se strinjajo z besedami diplomata: »2. marec 1917 bo za me vedno ostal svetel spomin,« dasi je racionalističen evropski diplomat drugače osamljen v mistični slovanofilski družbi pisatelja, posvetnega bogoslovca (ali klerikalca, kakor sam sebe imenuje), vodilnega politika in begunca. Vsi podpirajo diplomata proti monarhističnemu generalu. »Monarhistično vprašanje je odpravljeno za vedno. Revolucija je dokazala, da tudi rusko ljudstvo nima monarhističnih čustev.« Begunec, ki stoji menda najbližje Bulgakovu, daje neopaženo smer pogovoru, in rusko vprašanje prehaja v svetoven mističen problem. Nihče ni razodel do sedaj vsečloveškega smisla ruske revolucije tako, kakor je to storil Bulgakov. Ostra analiza »črnega čudeža padca velikega carstva« razodeva vez med izgubljeno vojno in boljševištvom. »Kaj bi prikrivali,« reče diplomat, »v zverski podobi boljševika vendar protestira proti kultu splošne vojaške obveznosti ruski človek!« Begunec doda: »Ruska duša ne prenese dolgo jarma militarizma in hvala Bogu!, naš narod ne mara vojne, to je dejstvo.« — Politicar se pritožuje, da imajo v Rusiji samo neruski narodi narodno samozavest. Oni hitijo izkoristiti pravico samoodločbe. »Mi pa nimamo nič: niti domovine, niti patriotizma, celo nagona samoohrane ne.« — »Oprostite,« odgovori begunec, »toda jaz vidim pečat veličanstva našega naroda ravno v tem pomanjkanju veselja do provincializma, ravno v tem, da ne želimo in ne razumemo ustvariti si svoj mali svet. To je edini narod na zemlji z vesoljno zavestjo, kateremu je tuj nacionalizem.« Tako izzvenijo zadnje besede Bulgakova v staro slovanofilsko prepričanje o narodu-bogonoscu. Ni mogoče brez ginjenja čitati navdušenih sklepnih besed pisatelja: »Naša Rusija živi! Sedanji pesimizem je posledica zmedenosti in malodušnosti, je izdajstvo. Toda verujem kakor prej, da pride iz ruskega naroda rešitev sveta... Verujem v sveto bogonositeljno rusko zemljo, četudi je oblatena in oskrunjena po bratski krvi, ker varuje ruske svetinje. Čim temnejša noč, tem svetlejšje zvezde.« — Slovanofilski nazori so slejkoprej prepričevalni samo za vernike, ker razodevajo ti »vesoljni« zgodovinski vidiki več sanjivosti nego politične logike. Ampak Bulgakov sanja o nebeškem kraljestvu, in njegov mesijanizem ni praktično politično navodilo za ureditev pozemskih zadev ruskega naroda. Begunec občuti samo, da stoji ruska nesreča v zvezi s splošno svetovno krizo. Veruje, da pride vsečloveško pomlajenje od nove resnice.

katero pove Rusija. »Tu bo zasijal beli žarek svetovnega Spremenjenja.« Ta čudež izvrši ruska cerkev, katera stopi iz svoje narodne osamljenosti ter zedini zapadno-katoliško ter vzhodno-pravoslavno krščanstvo...

V splošnem pa prevladuje v emigrantski politični literaturi jako trezno presertanje dogodkov. Stalno delovanje kritične misli, velike izdaje zgodovinskih virov, (n. pr. Arhiv ruskoj revoluciji pod uredništvom I. Hessena, Berlin) so precej razjasnili položaj. Radi tega se krči število pristašev onega prej jako razširjenega nazora, po katerem je bil prihod boljševikov čisto slučajen pojav: »ugnezidili so se z nemško pomočjo, vladajo s terorjem in strmoglavi jih le orožje« in podobno. Primerjaj sliko začetka revolucije v »Dnevih« V. Šulgina, (Rus. Myslj, 1923, I—II): »Oblasti ni bilo sploh. »Revolucijski narod« se je gnetel kot klejasto testo okrog nezmožne dume. Na drugi strani pa je stala kopica lopovov in obsedenčev, ki so dobro vedeli kaj hočejo. Toda njih hotenje je bilo grozno in je pomenilo v bodočnosti — rušitev sveta, v sedanosti — pogin Rusije.« — Poleg monarhistov zastopajo to nekritično strujo predvsem znani zgodovinar revolucije V. Burcev in socialdemokratski menjševik G. Aleksinski. V času meščanske vojne so tvorili ti nazori ideologijo belih, toda vkljub temu niso sistematično obdelani v kakem večjem spisu. Knjiga Aleksinskega »La Russie Moderne« (druga izdaja, Paris 1917) zvali še vedno odgovornost za revolucijo na vlado, ne da bi omenila anarhističnega razpoloženja inteligence.

Svojo, kakor vedno zelo duhovito analizo »korenin revolucije« podaja v 1. delu »Istoriji vtoroj ruskoj revoluciji« (Sofija, 1922) tudi P. N. Miljukov. Njemu je glavni vzrok žalostnega konca Rusije slabost državne oblasti in tudi višjih družabnih slojev, katere je tako lahko pometel hudournik anarhistične množice. Vpoštev prihaja tudi zgodovinsko utemeljena »brezpomočnost in radikalizem stremjenja ruske inteligence, njen maksimalizem«. Toda taka razlaga še ni popolna. Zgodovinar mora dodati, da »načelujeta Lenin in Trocki pokretu, kateri spominja bolj na kmečke upore XVII.—XVIII. stol. naše zgodovine (Pugačev, Razin, Bolotnikov), nego na zadnje besede evropskega anarho-sindikalizma.« Drugi vzrok je nezavednost temnega ljudstva. To je sicer sovražno komunizmu (kakor je priznal tudi Lenin), in je pripomogel boljševikom do zmage tudi mednarodni položaj. Toda ravno neizobraženost množice je spreobrnila komunizem v utopijo in je zakrivila v Rusiji neizvedljivost onih načel, katera se lahko uresničijo v deželah z drugim, za državno delovanje bolj pripravljenim prebivalstvom. Popravek zgodovinskih pogrškov se mora izvrševati v isti meri kakor prej. »Treba je vpostaviti naš po revoluciji neusmiljeno uničen kulturni sloj. Naj se pregledajo s tega stališča vsi demokratski programi, kateri so hoteli »vse« ystvariti »s pomočjo naroda«, a mu niso še ničesar dali. Čas je, da razumemo, da gesla sama še niso zdravila zoper vse bolezni.«

Znanstvena kritika ne more veliko oporekati tezam Miljukova, zato pa izziva ostre napade njegova politična taktika, ki hoče doseči skupno delovanje levih demokratov s socialisti: Kerenskim, Černovim in dr. V tej zvezi je padel na nekem predavanju Miljukova medklic visokošolca: »Demokraciji se ne izplača vleči osla (t. j. socialistov) na hrbtu.« Miljukov ima veliko nasprotnikov, kateri ne mislijo kakor on, da je »kulturno-verski nacionalizem vedno zvezan s političnim nazadnjaštvom« (uvodnik »Posl. Novosti« št. 803). Revolucija je izpremenila marsikaj. Ruski visokošolec ne smatra več kot dolžnost biti bolj radikalen nego profesor. Naj navedem v zaključek še odlomek iz ognjevitega članka I. Zelenkina (v časopisu »Studenteskie gody«, Praga, št. 3-4), ker je sprejet na zadnjem zboravanju emigrantskih visokošolcev kot ideološki temelj: »Prva naloga ruskega izobraženca je sedaj pregledati svetovni nazor. Če storimo tako, bomo zavrgli staro inteligentsko filozofijo, ki sloni na oboževanju brezverstva, revolucije in socializma. Ruski razumniki so se izkazali v zgodovinskem trenutku za kratkovidne doktrinerje, ki so naivno hoteli prezidati življenje ruskega

ljudstva edino na temelju racionalistične filozofije.« — Omenim, da se sklicuje pisatelj razen slovanofilov kot Homjakova, Kirejevskega in seveda Dostojevskega in Vl. Solovjeva, tudi na moderne pisatelje: kn. S. Trubeckega, V. Rozanova, P. Struve, ter navedem njegov zaključni stavek: »V kurzu ruske zgodovine prof. V. Ključevskega stoji zapisano: Vrata samostana sv. Sergija⁷ se bodo zaprla in luči ob njegovi krsti ugasnejo samo takrat, ko zapravimo moralo, podedovano od velikih prednikov, ne da bi nadomestili zaloge. — Revolucija je uresničila usodne besede prof. Ključevskega: vrata v Sergijev samostan so zaprta in luči so ugasnile. Vdani marksizmu in revoluciji nismo mislili na moralo. Tako ne gre naprej. Zvesti naukom Dostojevskega, bi ostali izven reelnega zgodovinskega življenja našega naroda, če bi, zaslepljeni kakor prej, prezrli verski moment v ljudstvu. Idealizacijo ruske revolucije smatramo kot škodljivo in celo zločinsko politično romantiko, ki računa na slab okus in neizbirčnost množice« ...

Zdaj smo informirani v toliko, da lahko preidemo k filozofiji Evrazijscev, najbolj originelnemu načrtu kulturne (in politične) prenovitve Rusije. Ocena evrazijskega nacionalizma zahteva posebne pazljivosti, ker ga ne smemo zamenjati z nacional-boljševištvom ter slovanofilstvom. Z ozirom na to bomo spregovorili o tej konceptiji morebiti ob drugi priliki.

⁷ Sv. Sergij 1313—1391, eden od moskovskih patronov, vzor ruskega meništvu in zvešt pomočnik moskovskega kneza pri zedinjenju Rusije.

P. dr. Angelik Tominec, O. F. M.:

Ali je bogastvo moralno indiferentno? (Odgovor „Vzajemnosti“.)

V zadnji številki »Vzajemnosti« (9, 10) je nekdo pod naslovom: Katoliški shod in nekateri krščanski socialisti — izdaja se sam s Schindlerjevim citatom in kolokviji — opisal zborovanje socialnega odseka na letošnjem katoliškem shodu. Ker je dotični gospod najbrže vsled razburjenosti čitatelje »Vzajemnosti« v marsičem neoločno in napačno informiral, zato naj mi bo dovoljeno tu na kratko popraviti dotično poročilo, da bo tako vsak, po starem pregovoru, da treba poslušati oba zvona, lahko spoznal resnico.

Predvsem poudarja pisec, da sem pri otvoritvi debate k izvajanjem g. profesorja moralke, mons. dr. Ujčiča, podal neobičajno izjavo, da se ž njim ne strinjam. Res je, podal sem izjavo, da se osebno sicer ne strinjam z izvajanji g. govornika. To pa zato, ker so bile resolucije mons. dr. Ujčiča v pripravljalnem odboru socialnega odseka sprejete le z večino, ne pa soglasno. Zato bi bilo po mojem mnenju še bolj neobičajno in čudno, če bi molče odobral to, proti čemur sem nastopal v pripravljalnem odboru. Preden se resolucije iznesejo pred katoliški shod, bi bilo po mojem mnenju potrebno, da se sprejmejo soglasno vsaj od pripravljalnega odbora. Nasprotstvo med obema strujama bi se moralo že v pripravljalnem odboru uglasiti, kar se pa žal ni zgodilo. Koliko sej pa se je vršilo ravno vsled nesoglasja glede resolucij mons. dr. Ujčiča in dr. Gosarja, in kako so izpadle, vedo člani pripravljalnega odbora za socialni odsek.

Poglavitno vprašanje, okoli katerega pa se suče imenovani članek v »Vzajemnosti«, je problem o moralni indiferenci bogastva, problem, ki je bil tudi na katoliškem shodu povod dolge debate. Pisec se zgraža, da je g. T. v imenu opozicije označil tezo o npravstveni nevtaliteti bogastva za sporno (tako, da je postavil k njej celo dva ogorčena klicaja). V resnici pa je bilo to vprašanje v zgodovini krščanskega modroslovja, zlasti njegovih panog:

nravo- in družboslovja, eno najbolj spornih vprašanj, ki je tudi danes predmet neprestanih razglabljanj, ne da bi bilo mogoče priti mu prav do zadnjega dna.

V pravkar izišli Haesslejevi knjigi: »Das Arbeitsethos der Kirche« (Freiburg, 1923, p. 1 nsl.), katere pisec se drži zelo reakcionarnih nazorov, čitam, da je krščanski nazor o delu kardinalna točka krščanskega družboslovja, da pa se je ta nazor neprestano razvijal, in da so bile misli o razmerju med naravnimi dobrinami, njihovo posestjo, pridobivanjem in uporabo ter med krščansko nravnostjo različne. Vprašanje o tem odnosu se v krščanskem modroslovju vedno na novo postavlja, kakor hitro se spremeni gospodarski sistem v družbi. Tako n. pr. je sv. Tomaž, katerega vrhovna moralna načela so sigurno merodajna, vendar le v družboslovnem oziru v marsičem zelo odvisen od Aristotela ter od fevdalnih razmer svoje dobe. Leon XIII. pa v svoji znani encikliki, naslanjajoč se v glavnem na Tomaža, vendar le v marsičem gre že preko njega, moderni sociologi pa gredo tudi že v mnogih točkah preko Leona. Sicer pa tudi tolmačenje nazorov sv. Tomaža glede socialnih problemov ni pri vseh krščanskih sociologih enako. Tudi oni so otroci svojega časa, in tako se kaže tudi v tem oziru vpliv njih različnega pojmovanja o pridobitnem življenju, oziroma o tem, kakšno bi moralo biti.

Pri trditvi: »bogastvo samo po sebi je moralno indiferentno«, je treba najprej določiti, kaj je bogastvo samo po sebi. »Samo po sebi« ne more po mojem mnenju pomeniti nič drugega nego bogastvo, to je naravne dobrine, naj si so potem v kvantitativnem oziru kakorkoli določene (kajti bogastvo je vendar čisto relatičen pojem), odmišljene (abstrahirane) od človeka in njegovih dejanj, naj si jih poseduje, enostavno uživa ali množi ali zapravlja itd. Konkretni primer za to bi bil, če bi obstojala narava brez človeka oziroma razumnih bitij. V tem slučaju je seveda bogastvo samo po sebi moralno popolnoma nevtralnno. Če pisec misli na ta slučaj, potem mu priznavam, da je postavil brezsporno, toda praktično popolnoma brezpomembno trditev.

Mogoče pa tudi, da je pisec mislil na slučaj, ko bi na svetu obstojal en sam človek. En del teh dobrin, s katerimi ta človek stopi v kakršenkoli odnos posedovanja, pridobivanja in uživanja, se brez vsakega dvoma ne more več gledati s stališča moralne nevtralnosti, ampak kot nujno zvezan z moralnim redom. V tem smislu pravi sv. Tomaž: »Kaki stvari lahko rečemo, da je povsem (simpliciter) dobra, ker je absolutno dobra, če se namreč oziramo na njeno naravo; četudi po zlorabi more postati slaba, kakor je to jasno glede bogastva in časti, in o takih stvareh lahko govorimo, da jih je preveč, premalo ali le srednja mera, z ozirom na ljudi, ki jih lahko dobro ali slabo rabijo.« (S. th. 2, 2 q. 58 a. 10 ad 2.) In v tem smislu je umevati izrek Leona XIII.: Bogastva in drugih reči, ki se imenujejo dobrine, imaš lahko veliko ali malo, za večno blaženost nič ne pomenijo, kako jih pa rabiš, je pa zelo velikega pomena. (Rerum novarum cit. po »Vzajemnosti«.) To je hotel povedati tudi dr. Gosar, ko je sicer prav mislil, pa se nesrečno izrazil, rekoč: Bogastvo samo po sebi ni nemoralno, ampak nemoralen je človek, ki ga ima. Sicer pa pisec v uvodu svojega članka v »Vzajemnosti« sam zagovarja mnenje opozicije, ko pravi: »Socialno vprašanje se peča res z zemskimi dobrinami, toda je neločljivo od religije.« In v potrditev tega stavka navaja celo izrek Leona XIII.: Spada sicer socialno vprašanje k zunanjim dobrinam, toda predvsem se tiče vere in nravnosti (10. jul. 1895 belg. škofom cit. po »Vzajemnosti«). Če spadajo zunanje dobrine predvsem k veri in nravnosti, kako morejo biti istočasno nraavno indiferentne? Dejstvo je torej, da tisti del dobrin, do katerih bi tak posameznik na svetu stopil v odnos posedovanja itd. ni moralno indiferenten.

Drugi del dobrin pa, katerih ta človek, ki stoji sam na svetu, ne more pridobiti in posedovati ali uživati, pa g. pisec lahko imenuje moralno indiferenten. Vendar pa bi tudi to bilo brez vsakega praktičnega pomena.

Ce pa motrimo realne, dejanske razmere, v katerih vidimo ne le enega človeka, ampak veliko ljudi, ki se dnevno v gotovi progresiji množe, kjer torej naravne dobrine stojijo v odnosu do cele množice ljudi, in ravno tako ti ljudje v moralnih odnosih med seboj, in kjer ni nobene naravne dobrine več, ki bi je človeštvo ne posedovalo ali pa vsaj ne težilo za njo, je toliko bolj praktično brez pomena govoriti o naravnih dobrinah »samih po sebi«. Trditv pa, da bi mogli kakšni odnosi do naravnih dobrin biti moralno indiferentni, nasprotuje mnenju večine moralistov, ki učijo, da je vsak tak odnos in konkretno moralnega značaja. Pa bodi temu tako ali drugače, v današnjih socialnih in gospodarskih razmerah bi bilo izredno težko najti kakšen odnos ali človeški dej, nanašajoč se na posest, pridobivanje, uživanje itd. naravnih dobrin, ki ne bi bil moralnega, bodisi dobrega, bodisi slabega značaja.

Ravno to dejstvo je vzrok, da je opozicija na katoliškem shodu z umevno vehemenco nastopila proti trditvi, da je bogastvo samo po sebi moralno indiferentno, tembolj, ker je v resoluciji, predlagani po odseku, bilo bogastvo definirano kot »nahajanje velike množine materialnih dobrin v rokah ene osebe ali skupine.« Kaj naj si pa misli n. pr. naš preprosti delavec, če čita resolucijo katoliškega shoda, v kateri je rečeno, da je nahajanje **velike** množine zemeljskih dobrin v rokah **ene** osebe ali skupine, npravstveno brezrazlično?... Katoliški shod ima vendar namen podati našim ljudem praktičnih etičnih smernic za čas, v katerem živimo in za presojo gospodarskih razmer in družabnega reda, ki dan danes vlada. Spričo tega se je opozicija naravno spraševala, čemu je referent socialnega odseka izumetničil definicijo o »moralni indiferenci bogastva samega po sebi.« In naravno je, da na to ni našla drugega odgovora nego ta, da hoče referent, spričo dejstva, da modernega družabnega reda nihče ne bo upal imenovati moralno dobrega, ta red rešiti obsojbe, da je moralno slab, s tem, da ga je skušal spraviti v varno območje moralne indiference. Da se je opozicija temu poizkusu z vso odločnostjo uprla, čeprav ga je referent v svoji resoluciji omilil s »slabimi posledicami, ki navadno izvirajo iz bogastva,« je umevno, ker to ni nič drugega, kakor ena iz metod, s katero se kapitalistični gospodarski red prizadeva proglašati svojo neodvisnost od moralnih principov.

Ce so se nekateri opozicionalci pri svojem protestu zoper to dali preveč zapeljati od svojega afekta, pa imajo zato gotovo na svoji strani duha vseh krščanskih vekov, med drugimi tudi Tomaža Akvinskega. Zlepa noben krščanski modroslovec s tako odločnostjo ne poudarja nujne zveze med posestjo naravnih dobrin, načinom njihovega pridobivanja in njihovo rabo ter moralo, kakor ravno ta, ki uživa sloves enega največjih sholastikov.

Po tem krščanskem modroslovcu so naravne dobrine, ki so namenjene v to, da jih človek poseduje, dobre in teženje za njimi, kakor tudi njihova posest in raba, so stanja ali fakti vesoljnega moralnega reda in sicer dobra ali slaba. (Cfr. S. th. 2, 2 q. 117 a. 3; Ib. q. 118 a. 1.) O moralni indiferenci naravnih dobrin samih po sebi, kakor tudi o moralni indiferenci različnih odnosov, ki jih ima človek do naravnih dobrin ter dejev ali aktov, ki so s tem v zvezi, pa Tomaž Akvinski sploh nikjer ne govori. Zanj to sploh ni problem. Pri njem se problem začne čisto drugje, namreč pri vprašanju, kdaj posest in raba naravnih dobrin, ki jo ima kot tako za dobro, postane slaba.

Pri tej presoji, kdaj in kako namreč posedovanje naravnih dobrin postane slabo, prideta pri Tomažu v poštev dva faktorja: eden je kvalitativnega, drugi pa kvantitativnega značaja.

Glede prvega, kvalitativnega faktorja, zastopa sv. Tomaž mnenje, da se morajo naravne dobrine, naj si bodo velike ali male, podrediti višjim dobrinam; so dobre le, če jim služijo, in so slabe, če dosego višjih dobrin ovirajo. Če človek svoje srce na naravne dobrine ali bogastvo popolnoma naveže, tedaj mu iste absolutno onemogočujejo dosego zadnjega človekovega namena, če pa jih samo poseduje, ne da bi srca nanje navezal, pa so mu vsaj velika ovira. (S. th. 2, 2 q. 186 a. 3 c.)

Pa tudi z ozirom na kvantitativno plat naravnih dobrin, morejo le-te, v kolikor jih kdo poseduje in uživa, postati slabe, če namreč v kvantitativnem oziru presegajo gotovo mero, brez ozira na to, kako jih kdo kvalitativno v zgoraj omenjenem smislu ocenjuje. To je točka, ki je v krščanski morali najmanj pojasnjena. Vsled tega so marsikateri moderni katoliški moralisti začeli učiti, kakor da je več ali manj posedovati, popolnoma indiferentnega značaja. In to je tisto, kar je namerjala izreči resolucija mons. dr. Ujčiča. To trditev najdem na več krajih tudi v prej omenjeni Haesslejevi knjigi, toda ona povsem nasprotuje sv. Tomažu. Posedovati je fakt moralnega značaja. (Cfr. S. th. 2, 2 q. 66 a. 2.) Če je torej posedovati 100 Din fakt moralnega reda, je posedovati 100 + 1 Din tudi fakt moralnega reda in ravno tako 100 — 1 Din. Vprašanje je le, kdaj je katerikoli izmed teh treh faktov dober ali slab. Ne glede na to, da vsak izmed njih lahko postane nemoralen, ako posestnik njihovo posest smatra za namen sam na sebi, in jih ne podreja višjim moralnim ciljem ali namenom, postane lahko tudi že sama množitev posesti kot taka nemoralna. To se vidi jasno iz tega, ker Tomaž na mnogih mestih govori o prevelikem bogastvu, ki mu je nemoralno, ker je v nasprotju z redom pravičnosti. Tako n. pr. piše o skoposti takole: »Skopost more zaznamovati nezmernost glede zunanjih reči in dva načina: Prvič neposredno, kar se tiče njihovega sprejema (pridobitve) in posesti, da namreč človek več pridobi ali poseduje, kakor gre, in v tem smislu je to naravnost greh zoper bližnjega, kajti v zunanjem bogastvu ne more imeti en človek preveč, ne da bi imel drugi premalo, ker časne dobrine ne morejo biti istočasno v posesti mnogih.«¹ (S. th. 2, 2 q. 118 a. 1 ad 2.) Enako, ko govori o pravičnosti, pravi: »Zato iz razdelitve stvari in njihove prilastitve, ki izvira iz naravnega prava, ne sledi, da bi ne bilo treba pomagati s tem premoženjem revežem. Zato premoženje, katerega imajo nekateri preveč, po naravnem pravu spada revežem za njih vzdrževanje.« (S. th. 2, 2 q. 66 a. 7.) Po nauku sv. Tomaža torej potrebni od takih, ki imajo obilno premoženje, ne prejemajo prostovoljne miloščine, ampak imajo po naravnem pravu pravico do vzdrževanja iz njihovega imetja.²

Jasno sledi iz tega dejstvo, da kvantitativno množenje bogastva prihaja do maksimalne točke, kjer se njegova moraliteta vedno bolj zmanjšuje, dokler ne izgine, oziroma se moralno dobro neha in začne moralno zlo. Stanja moralne indiference pa ni nikoder. Najti tisto mejo, je druga težka točka, glede katere si skolastiki niso bili na jasnem, pa si tudi dandanes še nismo. Jasno je to v slučaju, če je kdo oškodovan, če nahajanje prevelike množine naravnih dobrin v rokah enega ali ene skupine povzroča siromaščino, vsled katere drugi ljudje nimajo niti toliko, kolikor rabijo za pošteno eksistenco. In to je brezsporno dejstvo v današnjem kapitalističnem gospodarskem sistemu,

¹ Ta stavek in naslednji sem dvakrat podčrtal zato, ker še nisem bral katoliškega moralista ali sociologa, ki bi ga citiral, dasi je fundamentalnega pomena za nazor Tomaža Akvinskega o bogastvu! (Opomba avtorjeva.)

² Zadnjih konsekvenc iz tega Sv. Tomaž ni izvajal, ker to v njegovem času ni bilo problem, danes pa so te konsekvence čisto jasne, naj se jih nekateri moralisti še tako — boje. (Opomba avtorjeva.)

ki je objektivno vzet po svoji celoti moralno slab in mu nobena še tako iz trte izvita distinkcija ne pomore do moralno dobre kvalitete. Današnji kapitalizem ni nemoralen samo v kvalitativnem, ampak tudi v kvantitativnem oziru, čisto enostavno zato, ker imajo premnogi premalo ali nič, zato ker imajo gospodje nekaterniki preveč. Sv. Tomaž Akvinski ravno vsled tega zasebnolastninsko načelo, ki ga utemeljuje z Aristotelom, omiljuje s trditvijo, da s o glade rabe vse naravne dobrine skupne.³ (Summa theol. 2, 2 q. 66 a. 2 c.)

To naj glede vprašanja moralne nevtalnitete bogastva zaenkrat zadostuje. Vendar, ker to ni verska resnica, zato so lahko posamezni teologi, kakor n. pr. mons. dr. Ujčić, Schindler i. dr. nasprotnega mnenja. Kljub velikemu spoštovanju, ki ga imam do »enega najbolj slavnih teologov« — Schindlerja — sem vendar mnenja, da je Tomaž Akvinski še bolj slaven in znan po katoliški cerkvi. Vendar, četudi so drugi nasprotnega mišljenja, kakor n. pr. zgoraj imenovana teologa, mi niti oddaleč ne pride na misel, da bi dvomil nad pristnostjo njihovega krščanskega mišljenja, kakor to dela pisec v »Vzajemnosti«. Razločujem namreč med verskimi resnicami, ki so tudi zame nesporne, in med mnenji, ki so svobodna. Pridružujem se v tem oziru Haeßle-ju, ki v svoji ravnokar izišli, že preje omenjeni knjigi, pravi, da katoličanom ni treba v praktičnih gospodarskih vprašanjih niti Tomaža Akvinskega niti Leona XIII. smatrati za nezmotljive peremptorične avtoritete, kajti gospodarski sistemi in njih presoja so nekaj relativnega, kar se v raznih dobah menja. (p. 3.) —

G. Čibej, katerega imena pisec v »Vzajemnosti« ni maral ovekovečiti niti z začetno črko, je med svojimi izvajanci izrekel tudi stavek: »Ethos se tekom stoletij izpreminja.« Pisec namesto »ethos« rabi besedo »morala«, kar pa po mojem mnenju ni vseeno. Ethos pomeni po današnji obče znani in sprejeti terminologiji nrvnost, v kolikor isto spoznamo z golim razumom in v kolikor je v človeški družbi večalimenj f a k t i č n o udejestvena: nekako moralo javnosti, dejansko veljajoča pravila, navade, načine človeškega soživljenja. M o r a l a pa pomeni nekaj več. Ona ne vsebuje le nrvnih pravil, v kolikor jih doumeva goli razum, ali dejanskega načina človeškega soživljenja, ampak pomeni nrvstvena načela, ne samo s prostim razumom doumljena, ampak tudi po razodetju pogobljena in izpopolnjena ter zato večna in pa nespremenljiva. Nekaj drugega pa je z ethosom. Ta se v resnici tekom stoletij spreminja. Ethos ali javna morala je tekom stoletij marsikaj dovoljevala, kar ni bilo v skladu z načeli krščanske morale. Koliko reči je n. pr. javna morala za časa Judov ali Rimljanov dovoljevala, ki so bile v diametralnem nasprotstvu s krščansko moralo. Ta ethos ali javna morala se je sporedno z vplivom cerkve na javno življenje dvigal ali padal ali z drugimi besedami spreminjal, kar je trdil g. Čibej. Tudi ethos različnih narodov ali krajev ali družabnih plasti je različen. Ethos Evropea je nekaj drugega od ethosa Indca, ethos kapitalista se precej razlikuje od delavčevega. Tudi krščanski socialisti si nikakor ne delajo iluzij, da bodo njihova socialna načela, izražena v resolucijah, naenkrat sprejeta in uzakonjena, ne, oni dobro vedo, da morajo ta njihova načela najprej postati del javne morale, to se pravi večina javnosti jih mora sprejeti za svoja, šele potem jih bo možno potom poslancev uzakoniti. To upanje, da se bo nrvno naziranje javnosti tekom časa spremenilo in izpopolnilo v prid naših socialnih načel, kakor sedaj služi kapitalističnemu sistemu, to upanje in ničesar drugega je hotel poudariti gospod Čibej s svojo trditvijo, da se ethos tekom stoletij spreminja. Vehementni nastop mons. dr. Ujčića potrjuje le staroznano dejstvo, da v razburjenosti navadno človek vse bolj črno vidi, kakor je res.

³ Tudi ta stavek malokdo citira, ker je malokomu všeč. (Opomba avtorjeva.)

Gotovo neprimerna je bila od strani g. Ž. primera od odseka predlagane resolucije z marijacejskimi kapljicami, ki nič ne koristijo in nič ne škodujejo, pravtako kakor je bila neprimerna izjava g. K., ki je trdil, da so zastopniki »opozicije« prišli na shod z namenom, da se ne pustijo prepričati, kakor ko so šli farizeji h Kristusu. Nič čudnega, če so ob taki »štimgung« padle tudi take izjave. Gospoda sta bila mlada, le s tem razločkom, da prvi nima niti enega kolokvija iz moralke, drugi jih pa ima.

Kar se tiče opazke, da sem po nepotrebnem zavlekel diskusijo pri referatu g. rektorja Ušeničnika, naj gospod počaka na moj članek »Delo in kapital«, ki izide v prihodnji številki Socialne Misli.

Netočno je dalje poročilo v »Vzajemnosti«, ko pravi, da je g. dr. Aleš Ušeničnik kljub debati mirno poudarjal svoje ideje naprej. Res je nasprotno. Naš najboljši teolog dr. Aleš Ušeničnik je na zelo koncilijanten način ugodil našim zahtevam, o čemer se lahko vsak prepriča, kdor primerja prvotno predložene resolucije z onimi, ki so bile sprejete in tiskane v »Slovenču«.

Glede debate v splošnem, na katero je g. pisec zelo hud, kakor izzvani iz njegovih opetovanih opazk, da je bila nestvarna, brezplodna, da je popolnoma nadomestila kak fulminanten članek mons. dr. Ujčiča proti »krščanskemu« socializmu itd., bi omenil, da je debata nujno potrebna, zlasti še na katoliškem shodu, ki nima zastopati posameznikov, pa naj bodo tudi profesorji moralke, ampak katoliško javnost. Ako naj nima katoličan pravice izjaviti svojega mnenja, je za prihodnji katoliški shod najbolje, če se resolucije v Ljubljani sprejmejo z navadno večino v posameznih odsekih ter potem enostavno tiskajo in razširijo po celi Sloveniji. Še bolj enostavno pa bi bilo, če bi se njihova sestava poverila kar piscu »Vzajemnosti«, nakar bi se vsem slovenskim katoličanom predložile s pristavkom: anathema sit! Koliko manj bo stroškov in dela!

K celotnim izvajanjem našega cenjenega sodelavca smo dolžni izjaviti, da se popolnoma krijejo z našim mnenjem, oziroma z nazori takozvane »opozicije« v socialnem odseku kat. shoda. Od svoje strani imamo pa pripomniti, da obravnavani problem nikakor ni smatrati kot nekaj privilegij moralnih teologov, marveč je v svojem jedru vprašanje narurne etike sploh in po svoji važnosti za družbo zanima seveda vsakega človeka z zdravim razumom, ki sme in more doprinesiti kaj k njegovi apoksimativni rešitvi. Zato imamo članku »Vzajemnosti« oporekati ne njegovih k stvari spadajočih trditvev — te so stvar svobodnega mnenja in utemeljujočih ga argumentov —, ampak njegov zelo neskrupni ton, kakor da so poklicane rešiti ta problem zgolj izvestne avtoritete, o katerih se čisto svojevoljno predpostavlja, kakor da so njihovi nazori v socialnoetični oblasti peremptorične odločitve cerkve. Ako bi bilo to res, bi debata o teh vprašanjih v katoliških krogih bila že davnej končana, kar pa kljub vsem dosedanjim avtoritetam ni, kar dokazuje neprekinjajoča se tozadevna literatura. Teološka izobrazba, to brez rezerve priznamo, pa seveda v ta problem doprinaša veliko luči, toda nikakor ne v smislu člankarja »Vzajemnosti«, kakor se razvidi iz A. Tomičevega odgovora. Teologija je vprašanje o moralni kvaliteti bogastva zelo poglobila s tem; da ga je z ene strani komplicirala, z druge poenostavila. Kajti do krščanstva se je ta problem reševal čisto na drugačni ploskvi in neprimerno lažje ter enostavnije kakor po njem; šele stoiki, s katerimi se sv. Tomaž v svojih delih glede tega velikokrat bavi, so vnesli vanj noto, ki nekoliko spominja na krščansko. Poganstvu je bilo bogastvo in stremenje po njem večalimenj dobro; sam Tomaž navaja (glej v registru »Summe« pod besedo »divitiæ«) za to argument pospeševanja državljankega blagru in kulturnega napredka, kakor bi se danes izrazili. Kljub temu pa v Tomažu najdemo na drugi strani tudi čisto drugačno etično oceno bogastva, ki sledi iz odnosa stvarnih dobrin do večnih. (Glej v registru poglavja, ki govore o monastičnih obljubah.) V tem oziru jih večkrat imenuje »nullæ et vanæ«. Čisto naravno. Krščanstvo je namreč po znanih Kristusovih besedah izobličilo v sebi monastični, asketični ideal, po katerem se v sãkemu človeku priporoča »nuda Christum nudum sequi.« Med tem stališčem in onim, ki priporoča čimvečjo izrabo naravnih dobrin, njihovo uživanje in izkoriščanje, je treba najti neko poravnavo, katero A. Tominec nakratko tudi na podlagi Tomaža v tej razpravi označuje. Ni pa treba misliti, da gre to tako gladko in enostavno; neka napetost med posvetnim in monastičnim ide-

alom vedno ostane (glej duhovita izvajanja Chestertona v »Ortodoksiji«) in to je tudi čisto v redu — takšno je življenje in le tako je mogoče njegovo snovanje in napredek ter korekturna enega ideala po drugem. Ta napetost obstoja med problemom, ali je posest in izraba naravnih dobrin dobra ali slaba in kdaj je eno ali drugo — rešitev pa, ki so jo iznašli nekateri moderni moralisti s formulo o »moralni indiferenci bogastva na sebi«, ni prav nobena rešitev, ampak izbegavanje prave rešitve. To je tisto, kar je »opozicija« v socialnem odseku trdila in ne, da je bogastvo na sebi moralno slabo, kakor se ji je najbrže po nedoumevanju v vihuri strastne debate, kjer se besede ne tehtajo, podtikovalo. Sicer pa je veliko nedorazumenja ustvarila nesrečna stilizacija odsekove resolucije, ki operira s pojmom »bogastva«, kakor da je bil od odseka čisto enoumno in točno pojasnjen, kar pa ni bil. Bogastvo je korelat k siromaštvu, je večje ali manjše, je čisto relativno (če bi vsi ljudje uživali enako množino naravnih dobrin vsaj v toliki meri, da bi za vse bilo zadosti, bi ta pojem sploh izgubil vsak smisel.) Z eno besedo: resolucija nikakor ni bila sestavljena s tako vsestransko akribijo, kakor to predpostavljajo pisec »Vzajemnosti«, vrh tega je bila izredno neoportuna. G. pisec zamerja, da je opozicija zahtevala od kat. shoda obsodbe kapitalizma, mi pa pravimo, da je to bila njegova dolžnost in edini smisel njegov v današnjih razmerah. Če pa je kdo drugih misli, lahko pove svoje mnenje stvarno in naj ne straši z anatemičnimi in osparjanjem našega krščanskega duha spričo vprašanj, ki so hvalabogu, stvar čisto svobodnega razmišljanja. (Opomba uredništva.)

Pregled.

Svetovnopolični dogodki

SOCIALNA STRUKTURA IN SOCIALNE STRUJE V ANGLIJI.

Veľeposestvo.

Da socialno vprašanje v Angliji razumemo, moramo poseči nazaj v 14., 15. in 16. stoletje. V davni davnnini so angleški kmetje kolikortoliko samostojni gospodarji, ki plemiču opravljajo lahko tlako. Leta 1348/49 izbruhne strahovita kuga, ki pobere ogromno ljudstva, vsled česar mala posestva propadejo. Plemiči uvedejo nato ovčjereje, ki zahteva manj ljudi in dela in povzroči, da se za obdelovanje sposobna zemlja spremeni čezdaljebolj v pašo. Plemstvo si zagigura zdaj tako zemljo kakor pašo, ki je bila prej skupna, s tem, da jo neglede na dejansko lastninsko stanje ogradi (okoli 1500), in tako postane potom navadnega ropa gospodar nad deželo; kmet se mora ali izseliti ali se landlordu vdinjati za najemnika, oziroma delavca, takozvanega labourerja. Od tega časa se začenja proletarizacija velikega dela angleškega prebivalstva, vsled česar vidimo že pod Elizabeto postavodajo za siromake, ki je bila za Anglijo do 19. stoletja tako značilna. Poljedelstvo je potem v prvi polovici 19. stoletja propadlo še bolj, ko je liberalni veleindustrijski režim uničil rentabiliteto zemlje z neomejeno svobodno trgovino in odpravil carino na žito (1846), vsled česar je rusko, ameriško in kanadsko žito preplavilo ves angleški trg. Tako se agrikultura umakne čezdaljebolj pašništvu, škotska zemlja pa loviščem za lorde in fabrikante, dočim so gozdi že davnej izsekani, da finansirajo velike denarne potrebe lordov, ki v 18. stoletju podkupujejo cele volivne okraje, da

neomejeno gospodarijo v parlamentu. Kar gozdov ostane, se izpremenijo v nedostopne parke za gospodo. Svetovna vojna, ki je grozila Anglijo odrezati od kolonij in ostalih prekomorskih dežel, katere Anglijo redijo, je prinesla tudi v tem oziru s seboj preobrat, ki se pa seveda le počasi uveljavlja. Leta 1921 imamo v Angliji 15 milijonov akrov za posetev godne zemlje in 30·2 milijonov paše; žita se je pridelalo leta 1913 5·1 milijonov ton, to je samo 16% žetve v Nemčiji v istem času; pšenice in rži, ki pridejo za prehrano v prvi vrsti v poštev, pa celo samo 8% — krompir pridelujejo samo na Irskem. Pač pa je številčno stanje živine, predvsem ovac, visoko. Kljub velikim naporom med vojno se Anglija tudi še danes sama ne more prehranjati. Dočim je leta 1921 žela 39·6 milijonov angleških centov žita, je morala uvesti 80·2 milijonov angl. centov žita iz tujine, zraven 15·8 milijonov moke, 24·8 milijonov mesa in 7·6 milijonov mlečnih proizvodov. Zadnji čas se vlada prizadeva tudi za pogozdevanje dežele; tudi poljedelstvo se utegne čezdaljebolj dvigati, čeprav bodo rezultati še desetletja in desetletja skromni.

Posestne razmere v Angliji se razvidijo najlažje iz tega: Leta 1873 je imelo od 34,523,794 akrov zemlje, kar jih šteje cela Anglija in Wales, 400 oseb visokega plemstva v svoji lasti 5,728,979 akrov zemlje (5 akrov = 2 hektara) ali $\frac{1}{6}$ cele Anglije; 1288 oseb iz meščanskega veleposestva je imelo 8,497,699 akrov, vsak nad 3000 akrov (1200 hektarov), kar je vrglo na leto vsakemu več kot 3000 funtov šterlingov rente; 4,319,271 akrov je bilo v posesti 2529 oseb, od katerih je vsaka imela v svojih rokah 1000—3000 akrov, ki so nesli menj od 3000 funtov rente; ostanek, od menj kot 1000 akrov do 1 akra (0·4 hektarov), vsega sku-

paj 15,978.025 akrov, pa se razdeli med srednjo in malo posest, tako da se nahaja več kot polovica zemlje, 18,545.949 akrov, v rokah veleposestnikov, od katerih ima n. pr. vojvoda sutherlandski sam 5400 km² zemlje.

V nasprotju z nemškim junkerjem angleški landlord svojega posestva ne obdeluje sam, ampak vzdržuje zgolj poslopja, ograde in izsuševalne naprave; zemlja je razdeljena v srednje parcele med najemnike (farmerje), ki opravljajo vse delo in nosijo pravi riziko; z eno besedo, angleški landlord je zemeljni rentir. Farmer postavlja stroje, kupuje semena ter najema in plačuje delavce, labourerje, ki so deloma sezonski, deloma pa stalni. Njihova odvisnost od landlorda je tem večja, ker stanujejo v njegovih »hišah«, ki jih enostavno lahko podre, kar jih je odveč, kadar je krita potreba po delovnih močeh, oziroma spodi delavce iz njih, če mu niso pokorni. Zato Anglija ne pozna vasi ali kmetskega občinskega življenja; farmer stanuje zase, landlord pa ima svoj dvor, kjer fino živi, lovi in se ukvarja s športom ali politiko. Ta bogati, brezdelni in uživanjaželjni landlordski sloj tvori angleško visoko družbo — society — ki je središče tudi angleškega političnega življenja in kateri načeluje kralj, ki si s tem ohranja tisti ogromni vpliv, katerega mu črka ustave in mehanizem parlamentarnega življenja popolnoma odjemlja. Ta družba, ki seveda po večjem delu pripada konservativni stranki, je ohranila še vse znake angleškega viteštva; neizčrpno veselje do življenja, romantizem v nasprotju z zoprnim svetohlinskim in umetnost mržečim meščanskim puritanstvom, strastno energijo in bojevitost, združeno z gentlemanstvom in strogimi pravili »postene igre« v borbi. Iz njih, ki so do 1823 leta Anglijo neomejeno vladali, še danes izhajajo vodivne osebnosti in zunanja politika je slejkoprej nekaj njihov privilegij. Svojo moč črpa iz posesti, ki je fidejkomisalna, to je, posestvo in plemiški naslov se nedeljeno podedujeta od prvorojenca na prvorojenca, renta ne poteka samo iz dela najemnikovega in delavčevega, marveč iz vsake naprave, ki jo kdo zgradi na lordovi posesti: naj bo hiša, tovarna, železnica, kanal ali rudnik. Ostali lordovi sinovi se porazdelijo kot meščani na diplomacijo, oficirstvo, duhovništvo, indsko uradništvo, trgovino in industrijo; v resnici so napol plemiči, napol meščani, ki tvorijo most med obema slojema; vrhutega se more vsak, ki je imel velike uspehe v politiki, industriji, trgovini ali umetnosti, poplemeniti, tako da angleški lord ne predstavlja take magnatske kaste kakor n. pr. ogrski ali poljski, in se vedno pomlaja ter priteguje k sebi one meščane, kateri so si stekli v javnem življenju zasluge in bi mogli postati plemištvu nevarni, da jih kralj ne nagradi s pravim peerskim naslovom. Zato se pritisk plemstva, ki je vrhutega v mirnih časih in razmerah vajeno blagorodnih metod

vladanja, ne čuti prehudo, razen pri labourerjih, ki so v letih 72/74 uprizorili velike štrajke, katere so pa lordi podavili z ono krutostjo, ki se pokaže vselej, ko gre vladajočemu razredu za obstoj.

Začetek izboljšanja tega socialnega stanja se kaže od 80-ih let dalje za vlade liberalcev (Gladstone). Njihov cilj ni ustvariti neodvisne male kmetske posesti, marveč ta, da najemnika na najetem zemljišču utrdijo, mu dajo pravico do odškodnine za melioracije, in preprečijo, da ne bi mogel lord najemnega razmerja odpovedati. To se je tudi doseglo in so se pravni odnosi med lordom in najemnikom podredili poljedelskemu ministrstvu, s čimer je samovoljni latifundistov storjen konec. Na Irskem je liberalna vlada razvoj gnala do tega, da se je ustvaril zopet popolnoma svoboden kmetški stan, ki ima danes v rokah vso zemljo. Na Škotskem, kjer so se lordi ob združitvi dežele z Anglijo (1707) polastili celokupne zemlje, del prebivalstva v uvedbo pašništva izgnali v severoameriške države in Kanado, del pa obdržali za male najemnike, je liberalna postavodaja kakor na Angleškem uveljavila vsaj neodpovedljivost najemniške pogodbe in tudi začela z ekspropriacijo v svrhu ustvarjenja male posesti. Daleč pa ta proces še ni napredoval, ker so grofijski sveti v rokah veleposestva. Konservativci gredo za tem, da se rajši ustvari neodvisna srednja kmetska posest, ki bi politično šla z njimi; liberalci so narobe zainteresirani na tem, da najemnik ostane najemnik, da pa stoji pod varstvom državne postavodaje in tako med njim in lordom ostane neka nepetost. Monopolni položaj veleposestniškega plemstva se je močno omajal nadalje z davkom na dedščine (Lloyd George), ki časih dosega do 50% vrednosti, in se ne more prevladati na najemnika, ki sicer pogodbo odpove in si za to zaračuna visoko odškodnino. Tudi vojska je ustvarila veleposesti nevarno konkurenco v vojnem dobičkarju, seveda je tudi pospešila razvoj svobodnega malega kmetijstva, tako da se latifundizem v Angliji danes res že maje. Vendar pa je njegovo bogastvo še ogromno, političen vpliv velik, njegova soudeležba pri vseh zadevah karitativnega, znanstvenega in umetniškega značaja nujno potrebna in iskana; predvsem obvladuje visoko družbo, v katero se pripuščajo vsi znamenitejši, zaslužnejši in talentirani, mnogo obetajoči ljudje, neglede na to, kakšen položaj slučajno zayzmajo. To družbi ohranja duha gentlemanstva, udobnega uživanja in dobrih tradicij, kar tvori protiutež proti skopemu, zgolj za denarjem zaradi denarja hlepečemu meščanskemu kramarstvu, vsled česar Anglija ni šla po poti Amerike. Najemnik in kmetski delavec pa tvorita dober del pristašev delavske stranke.

Velepodjetništvo.

Od sto ljudi se je leta 1911 v Angliji pečalo z zemljo 11,9%, vse ostalo je zapo-

sleno v industriji in trgovini. Vsled ovčje-reje je Anglija odnekaj dežela volnena predilništva, od 19. stoletja dalje pa tudi bombažnega. Volno skoro izključno prideluje sama (južna Afrika in Avstralija), dočim mora veliko množino bombaža uvažati iz severnoameriških držav. (Leta 1921 od 1173 milijonov funtov skupnega uvoza 802 funta iz S. A.) Egipt mora zato gojiti skoro sam bombaž za Anglijo, dočim svoje živiljske produkte dobiva iz Anglije ali pa po angleških ladjah; Indija ga prideluje za Anglijo; Mezopotamija je predmet angleških političnih težej zaradi bombaža. Bombažnih vreten je še vedno največ v Angliji. — Rudarstvo daje Angliji po kakovosti najboljši premog v Evropi, po količini pa toliko kolikor v Nemčiji (l. 1912 2646 milijonov ton v A., 2558 milijonov ton v N.). Ko se je bila iznašla parna sila, se je rodila moderna Anglija. Tedaj so se statve postavile ob premožovnikih, in ker so angleški premožovniki vsi ob pristaniščih, je bil ves proizvodni proces od dohoda sirovin do odprave izgotovljenega blaga združen na eni točki, kar je izredno pocenilo proizvodne stroške. Za industrijo potrebnega kapitala v deželi indske trgovine ni manjkalo. Železne rude Anglija za svojo industrijo premalo izkoplje in se mora polovica potrebščine za industrijo uvažati iz Španije, Švedske in Amerike. Proizvodnja sirovega železa je ogromna, je pa pred vojno za nemško zaostajala. Danes seveda Anglija sama Nemčijo preskrbuje, toda, ko se le-ta opomore bodisi sama bodisi koncernirana s Francijo, bo premožovno-železna industrija teh dežel zopet hudo konkurirala z angleško, kar more roditi nove konflikte. — Trgovina se je razvila koncem 16. stoletja in si priborila prvo mesto v svetu, ko so Angleži potolkli Španijo in Nizozemsko in se polastili Indije. Tukaj je angleško meščansko kramarstvo svoje konkurente na neusmiljen način zadavilo. Središče svetovnega kredita je postal London, ki je kreditiral ves svet, kjer se je denar dobival lahko in poceni in kjer borze niso spekulirale, kajti Anglež je soliden, previden, sovražnik ameriškega »gšefta« z njegovo neomejeno podjetnostjo velikega rizika. Danes seveda je Anglija, ki je bila sivočas upnik celega sveta, sama postala dolžnik Amerike in skrb, da se te svoje obveznosti iznebi, diktira vso njeno notranjo in zunanjo politiko. — Industrija je ustvarila nov tip: puritanskega meščana, oziroma on jo je ustvaril. Zaverovan v sveto pismo stare zaveze, se je navzel trdne vere, da Bog že na svetu človeka za zvesto izpolnjevanje postave poplača z bogastvom. Tako se rodi čudovita zmes nabožnosti s skopim nagrabljanjem bogastva. Ta meščan ni bojevit; njegove vojske vojujejo tuji najemniki; tudi sovraži umetnost, sploh vse, kar presega njegov ideal gole koristnosti. Svoj višek je dosegel v nauku zagovornikov svobodne trgovine, Jeremiji Ben-

thamu, Adamu Smithu, Cobdenu, Malthusu. Najvišje je korist. Človek bodi svoboden vseh stanovskih, konfesionalnih, državnih, gospodarskih vezi. V tej svobodi bo razvil vse svoje sile, zavojeval vse svet, vsled odprave vseh carinskih omejitev bo svetovna trgovina združila interese vseh ljudi v divni harmoniji, prenehali bodo oboroženi konflikti. Tu se vidi pacifistični ideal angleškega sektanta. Na drugi strani pa je ta svoboda, v kateri je uspeval samo močnejši, rodila suženjstvo milijonov pod kapitalizmom. Dickens je mentaliteto tega meščana in suženjstvo mas pod njim pretresljivo naslikal v svojih romanih. Karl Marx ga je znanstveno opisal v »Kapitalu«. Tkavci so morali delati za 2½ pence dnevno, otroci so bili v delo upreženi od 7. leta dalje; jemali so jih iz sirotišnic in zgnatli kot ribe v umazanih šupah ter budili z bičem v dveh sihtih; postelja se ni nikoli ohladila, delalo se je 14—16 ur dnevno, hrana je bila pasja; otroci, ženske, moški so umirali kot muhe, dobiček podjetnikov se je pa na ta račun množil do bajneslovne višine. Toda že precej zgodaj so se vzdignili proti temu filantropi in tudi konservativni čut Angleža je to mentaliteto sčasom izpremenil. On je ostal do danes pobožni puritanec, ki rad zasluzi, toda drži se izvestnih strogih pravil poslovne korektnosti in se bliža plemiču, ki mu denar ni ljub zaradi denarja, marveč zaradi tiste stopnje udobnosti, politične moči in ugleda, ki ga daje. Liberalni industrijski magnat je dosegel svoj cilj, če je imenovan za peera v zgornjo zbornico. To mu nalaga tudi izvestne socialne dolžnosti, človečansko mišljenje, ozir na delavca: umazani, neusmiljeni, brezobzirni, menčesterski fabrikant 18. stoletja izginja. Razlikuje se pa od Nemca in Amerikanca tudi v tem, da je ostal hud individualist; da mu trusti in koncerni niso simpatični, ker omejujejo njegovo svobodo (seveda se to danes izpreminja); da ne ljubi velikega rizika; da je sovražnik reklame in umazane konkurence po nizkih cenah (dumping). On še vedno živi v tistih minulih časih, ko je ves svet bil od Anglije gospodarsko odvisen in je Anglež mogel varno, brez rizika, brez napenjanja vseh sil, brez spekulacije, bogateti. Odtod njegovo sovraštvo do nemškega konkurenta, ki je psihološko rodilo vojsko.

Delavstvo.

Labourer in industrijski delavec tvorita tiste bataljone, ki jih je tekom časa zajelo delavsko gibanje v Angliji, ki je najstarejše na svetu in sega že več kot 100 let nazaj. Za časa največjega izkoriščanja od nobene postave zaščitenega, ampak od mirovnih sodnikov, članov vladajoče kaste, kruto preganjanega delavstva so se pojavili filantropi, vzgojeni po načelih takratnega racionalizma, ki so skušali položaj delavstva izboljšati ne po politični, ne po strokovno-

organizacijski poti, ampak s posameznimi filantropičnimi napravami, o katerih so mislili, da bodo zgled ostalemu svetu. Prvi med njimi je Robert Owen (1771—1858), sam fabrikant, ki je ustvaril produkcijske zadruge in kolonije na komunistični podlagi in menil, da se da družba izpremeniti po racionalističnem vzgojnoetičnem delu. Kakor se je moral prepričati, da zgolj z moralnimi apeli ne more izpreobrniti dobičkarske mentalitete angleškega velepodjetništva, tako se je tudi moral prepričati, da delavstvo ni sposobno za njegove produkcijske komunne. Njihov propad je za vse čase angleškemu delavcu vcepil globoko nezaupanje do vseh takih poizkusov. Obenem je liberalno meščanstvo takrat začelo proti torijem borbo za reformo volivne pravice, v kateri je leta 1832 zmagalo. Delavstvo, ki si je bilo že okoli 1824/25 leta priborilo skromno združevalno svobodo (— prej so mirovni sodniki vse, ki so se združevali v svrhu izboljšanja svojega mezdnega položaja, kaznovali po zakonu proti zaročam z ječo —), se je navdušeno oklenilo liberalnega političnega pokreta, ki je šel v boj zoper plemstvo pod socialnim geslom (šlo je zlasti zoper postavodajo za siromake), toda je delavce potem, ko si je priboril vlado, grdo ogoljufal. Dočim so prej dobivali siromaščinsko podporo tudi oni delavci, ki si niso zaslužili eksistenčnega minimuma, so liberalci pod pretvezo ogromne obremenitve državnega proračuna (8 milijonov funtov šterlingov siromaščinske podpore pri celokupnem prebivalstvu 11 milijonov!) to odpravili, oziroma za delo sposobne podpirance vtaknili v kasarne, kjer so še bolj gladovali ko zunaj. To je vedlo do čartizma, to je do večalimanj revolucionarnega pokreta, ki je hotel izboljšati delavstvu politične pravice, predvsem volivno, da se tako izboljša njegov socialni položaj. Tozadevne peticije na parlament so se spremljale s štrajki in drugimi terorističnimi čini — vodja je bil Feargus O'Connor (1796—1855) — ki jih je pa buržuazija nesmiljeno podavila. Okoli leta 1848 to gibanje izplahne. Delavsko gibanje se zdaj osredotočuje okoli strokovne organizacije, ki datira že iz prve četrtine 19. stoletja, okoli takozvanih

Trade - Unionov.

Pravo obliko dobe po koalicijski svobodi leta 1824/25. Do 1830 so to zgolj lokalna strokovna društva, odtakrat naprej pa se že združujejo v drž. zvezo. Do let 60/70-ih ne uživajo pravic javnopravnih združenj, konservativno, socialnim idejam prijazno ministrstvo Disraelija pa jim leta 1871—1876 prizna javnopravni značaj. Štrajk je svobodno, pravtako postavljanje štrajkovskih straž. Smejo tožiti in obtoženi biti, posedovati in iztoževati ukradene ali poneverjene vsote. Okoli tega časa jih konservativni Anglež priznava kot »respektabel«, javnost se postavi ob mezdni gibanjih na njihovo stran in njihovi uradniki se pokli-

čejo na upravna mesta. Okoli 1900 štejejo že 1½ milijona članov, danes se giblje okoli 4—5 milijonov, približno toliko, kolikor dobi Labour Party glasov pri volitvah v parlament. Sploh je stališče konservativcev do socialnih vprašanj bolj načelno nego ono liberalcev, ki delavsko gibanje včasih pospešujejo, včasih zatirajo, za kar je značilna posebno vlada Lloyd Georgejeva. V letih 70,tih se tudi uvedejo poravnalni uradi za spore med delavci in delodajavci (1872), leta 1895 pa se ustanovi delavski urad (Board of trade), ki pomenja iniciativo države v slučaju takih sporov. Disraeli je s postavami 1852—1876 pospeševal tudi mogočno konsumno organizacijo delavstva, ki so jo leta 1844 ustanovili flanelski tkavci iz Rochdala. Da so liberalci trade-unionsko gibanje gledali bolj po strani nego konservativci, se razlaga iz tega, ker so te organizacije prelomile njihovo svobodnjaško ideologijo in postavodajo, kajti v trade-unionstvu veje nek duh, zelo podoben srednjeveškemu stanovskemu, cehovskemu redu. Ta razvoj so pospeševali zlasti možje iz visoke inteligence, bolj konservativnega in odločno krščanskega mišljenja. Med temi

etičnimi socialisti

je omeniti posebno Tomaža Carlyle (1795 do 1881), že imenovanega Disraelija, dolgoletnega voditelja konservativne stranke, juda po krvi, ki je pozneje dobil ime Earla of Beaconsfield (1804—1881), duhovnika Denison Maurice in Charles Kingsleya, početnika krščanskega socializma na Angleškem, in slovečega esteta Johna Ruskina (1819 do 1899). Iz liberalnega meščanstva moramo šteti semkaj slavnega Johna Stuarda Milla, kojega tradicije žive še danes v levem, takozvanem radikalnem krilu liberalne stranke. — Carlyle se je vneto boril zoper mehanistični kapitalizem, ki med delavcem in delodajavcem pozna samo odnos plačanca napram plačevalcu, zahteva moralnih odnosov, kakor so vladali v srednjem veku, zvestobo na eni in očetovsko skrb na drugi strani, se norčuje iz liberalnih utilitaristov in malthuzijancev, ki si predstavljajo svet kot »velik živinski hlev«, zahteva globoke vere, odklanja pa tudi materialistično-socialistično deveto deželo, ker hoče podreditv, trdo delo in zavest stroge dolžnosti. Demokracizem mu je le nujno zlo; on veruje v to, da se ustvari kakor svojčas plemiška, tako zdaj »industrialna aristokracija«, ki bo vlada najmodrejših. — Disraeli, ki je spisal nekaj socialnih romanov, je ustanovil v konservativni stranki socialno orientirano skupino »mlade Anglije«. Idejno je odvisen od Carlyla, je pa velik socialen praktik. Najbolj se bori zoper razredno borbo, povzročeno po prepadu med posedovalci in nemaniči, ki se je najbolj poglobil v dobi liberalne svobodne konkurence. Nositelj socialne reforme mu je kralj in plemstvo. Zelo je upal na vzortovarne, o katerih je v svojih delih dejal, da se tudi s stališča kapitala bolj rentirajo

ne go tovarne-odiralnice. — Kar se tiče cerkvenih krogov, so socialni reformatorji izpočetka izšli vsi iz neštevilnih ločin, ki so v ostri več kot 300 letni opoziciji zoper vladajočo anglikansko cerkev (High Church), ki je privilegovana cerkev vladajočega plemiškega razreda. Prvi podnet za socialno orientacijo disidentskih ali nonkonformističnih cerkva je dal ustanovitelj metodistov, veliki John Wesley (1703—1791). To je cerkev »malega človeka«. Od njea izhaja »notranje misijonstvo« med pijanci, prostitutkami, moralno propadlimi proletarci, socialna karitativna skrb za nezaščiten mladino itd. — naprave, ki so dosegle v Angliji tako grandiozni razmah kakor nikjer drugod na svetu. Izrecni krščanskosocialni teoretiki in praktiki so pa izšli iz šole grofa Shaftesburyja (1801—1885), ki se je neumorno boril za delavskovarstveno postavodajo in pripada »nizki cerkvi« (Low Church). Najbolj delavna in najbolj vplivna iz te struje sta bila duhovnika Maurice in predvsem Kingsley. Maurice je oznanjal izrecni in pravi krščanski socializem moralne solidaritete. Takrat se je uzakonila tovarniška inspekcija in dosegel vsaj postavni deseturni delavnik (1847) pod vodstvom konservativnih torijev, katerim so pomagali radikalni wighi pod Macauleyem. V novejšem času je za moralno uredbo družbe pod konservativno-socialnimi vidiki mnogo delal estet Ruskin (1819—1899), kojega spisi so imeli ogromni vpliv na mlado inteligenco. Zato vidimo danes v vrstah delavske stranke najboljše angleške pisatelje in znanstvenike. Pod vplivom sektantov (omeniti je še izključno socialno orientirano »zveličavno armado« Williama Bootha, ki deluje med najbolj propalim proletariatom, takozvanim »slumom«) se je tudi vladajoča anglikanska cerkev orientirala socialno. Angleške cerkve se sploh manj interesirajo za dogmatična vprašanja kakor za vprašanja vsakdanjega socialnega življenja. To je sploh angleška posebnost. Pod vsemi temi vplivi se je razvijal

duh angleškega strokovnega gibanja.

Trade-Unijoni so se opirali na dve reči: na štrajke in kaso, iz katere so podpirali bolne, delanesposobne, brezposelne in izprte člane, dokler ni država začetkom tega stoletja to skrb prevzela nase (1909, 1911). Denar se je zbiral iz visokih prispevkov, ki so si jih delavci pritrgovali iz ust. Štrajki so se aranžirali previdno, da ni trpel fond za bolniško, brezposelnost in starostno podporo, če se je pa organiziral, je vselej izdal, ker so bile na razpolago milijonske vsote. Danes gredo za delavski tisk (dnevnik Daily Herald, ustanovljen 1919) in za volitve, ki na Angleškem stanejo bajeslovne vsote. Disciplina je stroga, voditelji so diktatorji, strokovni tajniki mali bog. Tako se je vzgojila nekaka delavska aristokracija in birokracija. Ko gar izključijo, trpi ogromno gmotno in moralno škodo. Delavci so organizirani vsak v svojem kraju v svoji stroki,

ki so vse zopet v državni zvezi centralizirane, vse stroke v enem kraju pa zopet skupaj v Trades Councilih (1860). Leta 1921 so se pa vse različne stroke tudi iz cele države koalirale v »trozvezi« rudniških, železniških in transportnih delavcev, ki jo je pa Lloyd George razbil. Duh teh zvez je srednjeveški. Gredo za tem, da se ustanovi za vse delavce brez razlike, naj podjetje zasluži toliko ali toliko, enaka »standard« plača; leta 1921 se je rudarska zveza borila za nacionalno državno blagajno, ki naj bi plačevala difference med plačami posameznih kategorij. Delo v vsaki stroki se smatra kot privileg, tako da se ne dopuščajo v tovarni nekvificirani in neorganizirani delavci — princip, ki je brezizjemno veljal do svetovne vojne, ko se ni dal več strogo vzdržati. V letih 1912 in 1917 so si rudarji priborili minimalno mezdo. Od 1884 leta se uveljavlja načelo, da država in občine oddajajo javna dela samo tistim podjetnikom, ki so sprejeli s strokovnimi zvezami dogovorjeno mezdo in lesto. Vodstvo strokovne organizacije ne dopušča, da bi si delavci kjé priborili boljše mezdne in delovne pogoje, niti ne soudeležbo na dobičku, ako bi se s tem dotični delavci odtegnili vplivu strokovne zveze. Kar se izvede, se mora izvesti kolektivno po vsega mogočem strokovnem tajniku. To je naravnost državljanska šola za delavca, kjer počasi pod vodstvom visoko inteligentnih ljudi dozoreva za odgovornega člana družbe. Ta delavec je dal državi že več ministrov in ima danes za voditelja človeka, ki se označuje za bodočega voditelja britanskega cesarstva. Kakor so meščani leta 1832, ko so prišli v državi do sovlade, s svojimi najboljšimi predstavniki nekako vrasli v vodilni razred, tvoreč most med plemstvom in velepridobitnimi krogi, tako so Trade-Unioni vzgojili sloj, ki se prilagoduje obstoječim razmeram in razradikaluje, ne da bi izgubil pred očmi svojega končnega cilja.

Medvojni razvoj.

Vojna pa je obrnila delavsko gibanje nekoliko v drugo smer. Delavce, ki za vojno niso bili nič navdušeni, je Lloyd George pridobil s tem, da je visoko obdavič vojne dobičkarja. Zato pa so morale strokovne zveze privoliti v »razredčenje« delavstva v nekvificiranimi in neorganiziranimi elementi v vojnih obratih. Vrh tega je bila država prevzela splošno socialno zavarovanje. Tako so se privilegiji Trade-Unionov začeli rušiti. Neorganiziranci pa so zasejali med delavstvo marksistične, francoske sindikalistične in boljševiske ideje ter tako izpodkopavali avtoriteto strokovnih voditeljev. Po vojni so se uprizorili divji štrajki, cerkev izgublja vpliv med masami, buržuazija je obsovržena vsled ogromnega profita, ki ga ji je vojna kljub obdavičenju prinesla. K temu pridejo industrijske povojne krize, ki povzročajo brezposelnost, stanovanjska beda, padajoča konjunktura in

padanje mezd. Vlada se hvalaboгу ne udaja reakciji kakor kontinent, dasi tudi te struje ne manjka. Že leta 1917 je poizkusila na eni strani omejiti vpliv trade-unijonstva, na drugi pa pritegniti delavstvo k vodstvu proizvodnega procesa. Tako pridemo do

gildskega socializma.

L. 1917 je poslanec John Whitley predlagal, naj se v vsakem obratu ustanovijo delavski odbori brez ozira, ali so in kje so organizirani, ki bodo z delodajavci skupno določali mezde, imajo pa namen, vse obrate polagoma postaviti pod kolektivno delavsko-delodajavsko vodstvo. Ti »Whitley Councils« se centralizujejo v industrijske svete, iz zastopnikov delodajalskih in delavskih organizacij. V Nemčiji se temu principu pravi danes »Arbeitsgemeinschaft«. Skupni državni industrijski svet (30 veleindustrijcev in 30 delegatov Trade-Unionov) bi služil vladi za posvetovalni organ v vseh socialno-političnih zadevah. Whitleyevski odbori so se povsod upeljali, strokovne zveze so odložile bojno orožje, pri železnicah, ki so v Angliji zasebne družbe, se je izvedel cel sistem sporazumnega vodstva socialno-gospodarskih poslov. Toda duh neomejenega individualizma je po vojski zopet močno zavel, državna ingerenca se skuša zopet omejiti in po možnosti sploh izključiti, delodajavci so začeli iz »delovne skupnosti« izstopati in strokovne organizacije so zopet zavzele bojno pozicijo. Vendar pa se sodi, da je socialni red neomejenega individualizma kljub začasni reakciji strt. Sicer pa je tudi večina delavskih ideologov in voditeljev principu delovne skupnosti s podjetniki na obstoječi podlagi in pri sedanjih politični strukturi družbe nasprotna, ker ne vede do smotra. Že od leta 1883 obstoja v Angliji neka politična skupina socialno orientirane inteligence, izišle iz meščanstva, takozvani Fabijci, ki marksizem prilagodujejo angleškemu pojmovanju in razmeram. Oni gredo za prehodom zasebne lasti na produkcijskih sredstvih od poedinca na organizirano družbo, t. j. javne, državne in občinske korporacije. Znanstvena zastopnika te struje, Sidney in Beatrice Webb, sta te misli izpopolnila in se bližata že takozvanemu ehovskemu socializmu, ki je nastal neodvisno od Fabijcev. Vodstvo produkcije imajo po tem sistemu prevzeli chehi kot zastopstvo vseh v raznih panogah zaposlenih oseb. Karakteristično za gildski socializem pa je, da imajo ti chehi prevzeti večinoma vse funkcije, ki jih danes vrši država. V tem gildskem socializmu se močno poznajo vplivi etičnega socializma po srednjem veku orientiranih mislecev; zbirajo se pa krog nje- ga tudi razrednobojni radikalni elementi, ki jim je na tem, da podjetnika iz produkcijskega procesa sploh izpodrinejo. Po svoji ideologiji je fabijstvo in gildski socializem antirevolucionarno. (Organa: New Statesman in New Age.)

Labour Party.

Politična organizacija delavstva se je na Angleškem pozno razvila. Leta 1874 sta izvoljena prva dva delavca v parlament, toda na liberalnem programu. Do leta 1892 vidimo delavce v parlamentu v okviru liberalne stranke. Vzroki so različni. Kljub volivnim reformam 1832, 1867, 1884 je mali človek sploh težko prišel v parlament. Obstojal je cenzus, volivni okraji so bili na najumetnejši način zloženi, volitve so sploh stale ogromno denarja, samo vpis v listo volivnih upravičencev, ki se je vršil v podobi sodnijske obravnave, je stal težke vsote. Tako so delavci mogli le s pomočjo liberalne stranke v poslansko zbornico. Tudi sami so bili takrat liberalno-individualistično navdahnjeni; šlo jim je bolj za izvojevanje boljše mezde v strokovni borbi nego za velikopotezno izpremembo družabnega reda na kolektivističnem temelju. Toda od leta 1889 dalje se javijo neorganiziranci, »deklariranci«, peti stan, ki ni prijazen trade-unijonski delavski aristokraciji, je preslab, da bi se boril na strokovnem polju in zahteva, da država vzame v roko socialno zakonodajo, zavarovanje, minimalno mezдно vprašanje itd. itd. Zanje je vsled tega važnejša priboritev politične moči nego štrajk. Pod tem vplivom se osnuje 1893 neodvisna delavska stranka, Independent Labour Party. Dolgo jo je vodil Keir Hardie, med vojno je prišel na vrh Ramsay Macdonald. Njen oficijelni organ je še danes Labour Leader. Obenem se stvori druga socialistična skupina British Socialist Party pod Hyndmanom. Fabijce smo že omenili (imenujejo se tako po svojih previdnih metodah = Fabius Cunctator). Leta 1909 se vse združijo na federativen način v Labour Representation Committee, l. 1909 pa v Labour Party. V njej so zelo izražene razne struje: konservativni trade-unijonisti, fabijci, radikalni marksistični elementi, v najnovjšem času gildovci in oni, ki se usmerjajo po bolshevizmu. Najbolj na levo se je nagibala British Socialist Party. Njeno desno krilo se je organiziralo pod Hyndmanom v National Socialist Party, levo pa je 1919 prestopilo k moskovski internacionali in se 1920 združilo z nekim drugim radikalnim ocepkom Hyndmanove stranke, s škotsko Socialist Labour Party, v komunistično stranko. Ta stranka se ni sprejela v Labour Party in je sploh neznatna. Macdonaldova Independent Labour Party ni zašla toliko na levo; med njo je največ pristašev gildskega socializma. Leta 1918 si je L. P. priborila v parlamentu 63 mandatov, decembra 1923 pa 192, tako da je druga najmočnejša stranka Anglije. Politična borba prihodnjih let se bo vršila med laboristi in z njimi simpatizirajočimi levičarji liberalne stranke ter mogoče tudi nekaterimi konservativci na eni in med združenimi liberalnimi in konservativnimi reakcionarji na drugi strani, kajti ti poslednji čezdaljebolj sprejemajo yase velepridobitne elemente in

razpolagajo z mogočnim časopisnim koncernom lorda Rothermeera. Toda za to, da bo zmaga na strani socialno orientiranih elementov, je ves dosedanj razvojni političnega življenja v Angliji, in tudi v taboru lordov in fabrikantov je demokratični čut globoko zasidran.

Zadnje volitve (december 1923).

Te so pokazale sledeče: 1. Da se najboljši del inteligence bori danes v vrstah delavske stranke. — 2. Da je harmonija razredov, o kateri se je med vojno toliko govorilo, precej razdrta in da za visoko finančno tako konservativne kakor liberalne stranke Labour Party pomeni hud strah. — 3. Da L. P. ni toliko označena po zahtevah svojega volivnega programa (pravega dogmatičnega programa angleške stranke sploh ne poznajo), kakor po svojem duhu in po širokih pogledih v bodočnost, ki gredo za preobrazbo celokupne človeške družbe in državnega življenja. Sicer so pa v volivnem programu nekatere precej določene točke, ki so sedanjostnega pomena kakor n. pr.: precenjenje celokupne zemlje in razdelba na ves narod, odvzetej dela premoženja bogatinom za poplačanje držav. dolga, narodno lastništvo nad rudniki, železnicami, električnimi napravami in podobno. Velikopotezen je njen zunanjepolitičen program, ki gre za preuredbo vseh mednarodnih odnosov in ustvarjenjem pravega iz vseh držav sestavljenega mednarodnega foruma v svrhu mirne poravnave vseh sporov. Glavno pa je idealizem L. P., ki zveni tudi iz volivnega programa: »Delavska stranka pozivlja moše in žene cele domovine, da se oklenejo njenega programa. Ona jih gorko prosi, naj vse store, da te volitve ne bodo strankarsko mrcvarjenje in politična prevara. Ona pozivlja vse državljane in državljanke, da požrtvovalno in dostojanstveno vstanejo za obrambo pravice; da verujejo, da si narod more ustvariti boljši in popolnejši družabni red; da se odločno uprejo ogabnemu militarizmu, ki gospoduje danes nad celim svetom, in ponudijo prijateljsko roko vsakemu narodu na svetu, ki se bori za svobodo in srečnejše življenje, ter potrebuje naše pomoči.«

Se en nauk: Kapitalistični časnikarski koncern ima 15 milijonov bralcev, torej polovico vsega angleškega prebivalstva, delavski časopis pa samo 300.000. Volilo pa je L. P. štiri in pol milijona ljudi. Torej v Angliji, kjer časopis ob volitvah toliko pomeni, se delavec in z njim sočustvujoči sloji ne dajo preslepiti od buržujskega časopisa, dasi ga skoro vsi bero. To je zavednost! Cosmopolita.

(Pričujoče sem posnel po: Dibelius, England 1923; Helmolt, Weltgeschichte, Die soziale Frage in England od Georg Adlery; Sozialismus und Sozialisierung in England, Ch. Leubuscher, glej o tem »Socialna Misel« I., Gosarjev članek o cehovskem so-

cializmu; Krek: Socializem in Črne bukve kmečkega stanu; Radičeva pisma iz Londona v »Slobodnem Domu« 1923, št. 45, 46, 47, 48, 49 in 50, in več drugih angleških, francoskih in nemških dnevnikov.

REAKCIJA IN CERKEV.

1. Vpliv ruske revolucije na svet.

Današnji čas je zelo podoben dobi, ki je napočila po francoski revoluciji iz leta 1789. Ko je pred 134 leti izbruhnil v Franciji politični in socialni prevrat, ni bil to dogodek notranje zgodovine francoskega naroda, temveč zgodovine vse Evrope. Ruska revolucija leta 1917. ni le velik prelom v zgodovini ruske države, temveč je temeljni in silni doživljaj vsega sodobnega človeštva. Kakor so leta 1789. ideje francoske revolucije z nezadržano silo prodirale preko mej francoske države v bližnje in daljne narode celo do Vodnikovih Slovencev, tako so tudi ideje ruske revolucije zaplale z močjo naravne sile daleč preko ruskih mej do najbolj daljnih dežel. Ruska revolucija je bila do leta 1921. živa sila v vseh državah celine, z njo so se borili angleški državniki in podjetniki, čutili so jo v Ameriki, njen vpliv se je pojavil celo v Avstraliji in v vzhodni Aziji. Ker je bila ruska revolucija iz leta 1917. neprimerno bolj mogočna, obsežna in pretresljiva, nego francoska revolucija iz leta 1789., tako je pač bil tudi njen vpliv neprimerno globlji in obsežnejši. Pod pritiskom ruskega revolucionarnega gibanja se je pričela zakonodaja skoro vseh dežel presnavljati, delavstvo si je pridobilo v tej kratki dobi razne socialne pravice.

2. Reakcija na rusko revolucijo

Toda kakor po letu 1789. tako je nastala tudi po letu 1917. polagoma v vsem svetu reakcija. Voditelji ruskega komunizma so trčili s svojo teorijo ob življenje in ker niso hoteli vpoštevati njegovih zahtev, so doživeli težke in usodne poraze. Poskus preosnovati po komunističnih načelih Rusijo in izzvati v vsem svetu revolucijo, se je izjalovil. Čim je bila revolucionarna nevarnost odstranjena in so zgubili vladajoči sloji strah pred delavstvom, se je začela po vsem svetu reakcija. Kapitalistične stranke so dvignile glavo in s pomočjo državnega aparata so začele strašno pritiskati komuniste, z njimi pa tudi vse druge delavske stranke. Toda kapitalizem se ni zadovoljil s preganjanjem delavskih strank, temveč je začel splošno zatiranje vseh demokratičnih skupin. Ta pojav je v eni deželi bolj in v drugi manj izrazit, ponekod je zakrit v oblike parlamentarizma, drugod stopa pa na dan v vsej svoji surovi odkritosti. Najbolj neokinčano in rezko odkriva svojo podobo reakcija na Bolgarskem, Ogrskem in v Španiji. V Italiji je odeta v lažnivi videz

parlamentarizma, ki ne more pozornega opazovalca niti trenutek varati v njegovi sodbi. Tipični zgled sodobne reakcije nudi pa brez dvoma Španija.

3. Primo di Rivera.

General Primo di Rivera je proglasil v deželi vojaško diktaturo, zatrl svobodo tiska, udušil organizacijsko prostost vseh nasprotnih strank, razgnal parlament in senat ter prevzel v družbi nekaterih generalov vso zakonodajo in izvršilno oblast nad španskim narodom. Bajoneti Prima de Rivero bleščijo daleč preko vse Evrope. Da pokaže protiljudska reakcija današnjega španskega režima javno svoj obraz, zato sta poskrbela predsednik senata grof Romanones in predsednik parlamenta gospod Alvarez. Podala sta se h kralju Alfonzu XIII. in ga spomnila na prisego, ki jo je bil položil z roko na sv. evangeliju pred ljudskim zastopom, da se bo zvesto držal ustave. Pozvala sta ga, naj drži prisego in razpiše volitve, kakor zapoveduje 32. člen ustave. Kralj je moral izbirati med svojimi zakonitimi dolžnostmi in med kršitvijo prisege. Da reši svoj prestol, se je odločil za drugo. Tako je postala protipostavna reakcija Španije očita vsemu svetu. Par dni za tem dogodkom so odpotovali kralj, kraljica, Primo de Rivera z množčevilnim spremstvom v Rim.

4. »Sveta alijansa« med laškim in španskim fašizmom.

To potovanje je vzbudilo v vseh evropskih državah velikansko pozornost, kajti pripisovali so mu precejšnjo politično važnost. Primo di Rivera in Mussolini, Alfonz XIII. in Emanuel III. so se sestali, da sklenejo ožje in trajnejše vezi med špansko in italijansko državo. Za pravilno presojanje tega potovanja pa je potrebno poudariti, da se je tokom obiska prav izrazilo in neprestano podčrtavala zveza med fašizmom in Rivero. Laški uradni in neuradni časopisi so dokazovali, da imata fašistovski in španski prevrat en in isti socialni izvor, Mussolini je javno vzpodbujal Rivero, naj se svojih političnih nasprotnikov v Španiji nič ne boji, in mu prerokoval, da bo vladal dolgo, češ, da so tudi Mussoliniju napovedovali nasprotniki hiter konec, pa še vedno trdno stoji. Vsak si lahko sam predstavlja, kakšen vtis so morale napraviti take izjave na vse španske stranke, ki so Riveri nasprotne in tvorijo večino v deželi. Z druge strani je pa tudi Rivera izjavljal, da je oboževatelj fašizma, ter obljubil, da bo organiziral po zgledu fašistovske brambe tudi on svojo lastno strankarsko vojsko (somatenes) v Španiji. Bojno zavezništvo med Rivero in fašizmom je doseglo svoj najvišji izraz v tem, da je Rivera predsedoval seji fašistovskega vodstva v Rimu. Španski general je torej istovetil Italijo s fašistovsko stranko. Kako je moralo to vplivati na ostale italijanske stranke, med drugimi tudi na P. P. J.,

ni treba dolgo tolmačiti. Katoliški kralj Alfonz XIII. je vsemu pritrjeval, saj je bil on sam imenovan za častnega korporala fašistovske brambe. Iz tega izhaja jasno: Obisk španskega kralja v Italiji je vseboval odločno žalitev vseh nefašistovskih italijanskih in španskih strank ter pomeni proslavo bojnega zavezništva med špansko in italijansko reakcijo. Ker sta Italija in Španija klasični državi protidelavskega evropskega absolutizma, je zveza med fašizmom in Rivero velikega časovnega pomena. Potovanje španskega kralja v Rim spada v okvir svetovne reakcije, ki je zavalovala po porazu ruskega komunizma v vseh zapadnih državah. Kakor se je po napoleonskih vojnah ustvarila l. 1814. takozvana »Sveta alijansa« med ruskim, nemškim in avstrijskim cesarjem, da odpravijo parlamente, ukinejo politično demokracijo ter uvedejo zopet državni absolutizem, tako se je osnovala v naših dneh mala alijansa med špansko in italijansko reakcijo, ki ima namen, iztrgati delavstvu socialne pridobitve, ki mu jih je prinesla ruska revolucija, in postaviti zopet na noge politično in gospodarsko nadvlado kapitalizma. To je socialni pomen rimskega obiska.

5. Fašizem išče zaslonbe pri katol. cerkvi. Ideja latinskega carstva.

Toda Primo de Rivera in Alfonz XIII. nista obiskala samo Mussolinija in Emanuela III. Podala sta se tudi v Vatikan in bila sprejeta od papeža Pija XI. Španski kralj je pri tej priliki zagotavljal papežu svojo odkritosrčno vdanost in svoje otroško spoštovanje za namestnika božjega na tem svetu. Alfonz XIII. si šteje v največjo čast, da je kralj naroda, ki ga noben drug narod na svetu ne more prekositi po svoji vdanosti sv. stolici. »Ko bi križ Kristusov prenehal metati svojo blagoslovljeno senco na špansko zemljo, potem bi Španija ne bila več Španija.« Nato je prosil papeža, naj dovoli Špancem iz južne Amerike večje število zastopnikov v rimskem kardinalskem zboru ter poudaril, da je »najprisrčnejše hrepenenje Španije se združiti z bivšimi kolonijami v Ameriki, tako da pridejo vsi Španci tostran in onstran oceana, to se pravi špansko-ameriško pleme, na višek svoje moči, ki temu plemenu v svetu pritiče«. Prosil je papeškega blagoslova za španski narod, zase in svojo družino in za španske čete, ki stojé v boju proti domačemu prebivalstvu v sev. afriških kolonijah. Iz govora Alfonza XIII. vidimo: Prvič se je pojavila v javnosti zahteva po združitvi vseh Špancev tostran in onstran oceana. Istočasno je vse italijansko časopisje razpravljalo o potrebi, da se priključi Španiji in južnoameriškim latinskim državam tudi Italija. Ideja latinskega svetovnega imperija se je v Rimu prvič javno proglasila. Poleg ideje britanskega imperija, ki je večalimanj uresničena, poleg vsenemske svetovne dr-

žave, ki se je po svetovni vojni izjalovila, poleg zveze sovjetskih republik celega sveta pod vodstvom Moskve, ki jo nadomesti kdaj morda zopet sanja o zvezi vsega slovanstva, poleg francoskega imperializma, se je zdaj pojavila tudi misel latinskega imperija od Rima preko Španije do južne Amerike. Francija je danes iz načrta še izključena. Načrt o svetovnem latinskem carstvu je v danih razmerah lepa sanja, ki se pa zadira v nepremostljive vnanje ovire in se kot političen stvor more le razbiti ob Angliji, Franciji in severni Ameriki, tako da latinski politični imperij pač ni nič drugega kakor utopija, zbujena od zgodovinskih spominih, kajti tudi notranji pogoji za tako svetovno politično tvorbo niso nikakor dani. Le narodi in države, ki so notranje trdne, morejo misliti na take velike načrte. Italijani in Španci so pa še neurejeni in odvisni narodi brez prave moči in pogona, pa tudi brez zadostne ljudske kulture. Iz govora španskega kralja in iz Mussolinijevih izjav vidimo, da bi hoteli misleci latinskega imperija postaviti svojo tvorbo pod versko zaščito katoliške cerkve. »Naši vojaki,« je rekel Alfonz, »naši misijonarji, naši raziskovalci, naši mornarji in naši kralji niso nikjer zasadili španske zastave, ne da bi tam zablestelo istočasno križ Kristusov.« In Mussolini je izjavil par dni za tem, da je Italija katoliška država, ki hoče postaviti katoliško vero za temelj vsemu svojemu družabnemu življenju. Te izjave dokazujejo še nekaj drugega. Italijanska in španska reakcija želita na vso moč, da bi katoliška cerkev tudi njun notranji režim s svojo versko avtoriteto podprla. Rivera in Mussolini hočeta imeti cerkveni blagoslov, da bi njun vladni sistem dobil korenike v ljudstvu. Ljudstvo naj pride do prepričanja, da je fašizem pravičen in od Boga potrjen. Vsa verska politika Mussolinija stremi edino za enim ciljem: cerkev naj fašistovsko vlado moralno utrdi v ljudstvu. Isti poskus je naredil sedaj še Rivera. Ali ni to podobno politiki Napoleona I. in »Svete alianse« po francoski revoluciji?

6. Stališče cerkve; Za vero — da; za reakcijo — ne!

Kakšno stališče zavzema v tej stvari Vatikan? Ali si je mogoče predstaviti, da bi vzel protidelavski režim Mussolinija in de Rivero pod svojo zaščito? Ako hočemo priti v tej stvari do jasnosti, moramo ugotoviti predvsem nastopna važna dejstva. Kakor francoska revolucija iz leta 1789., tako je tudi komunistična revolucija v Rusiji leta 1917. napravila usodno napako; izkoriščajoč reakcionarnost posameznih cerkvenih dostojanstvenikov, je napovedala brezobziren boj veri sami na sebi. S tem je izzvala cerkev in jo prisilila, da se brani. Tako je na Francoskem čisto po nepotrebnem zadržal po letu 1789. boj ne le med tevdalizmom in politično demokracijo, temveč

tudi med revolucionarji in cerkvijo. Isti pojav se je ponovil leta 1917. v Rusiji. Tudi tam se revolucionarji niso omejili na borbo proti kapitalizmu, kar bi moral biti njihov edini cilj, temveč so prav po nepotrebnem započeli oster boj tudi proti veri. (Glej Kraljev članek v zadnji »Socialni Misli.«) To je ena izmed velikih napak ruskega komunizma in posledica je, da je naletel na oster odpor v ljudstvu in izzval v boj proti sebi cerkev. Kakor za časa fr. revolucije, tako je tudi v naših dneh zmagujoča reakcija hotela to napako revolucije izkoristiti v svoj prid. Mussolini ter Rivera zatrjujeta leta 1923. skoro z istimi besedami kakor sveta aliansa leta 1814. svojo vdanost katoliški cerkvi ter obljubljata, da bosta svoje države vladala v duhu načel krščanskih. Kot protiuslugo pa zahtevata verski blagoslov za svoj režim. Kakšno stališče se spričo tega priporoča Vatikanu? Evropska reakcija je brez dvoma v svojem spoznanju daleč pred ruskim komunizmom, ako priznava, da so moralne sile krščanstva velik faktor družabnega življenja, ki ga je treba vpoštevat in resno podpirati. To spoznanje je pravilno in neizmerna škoda komunističnega gibanja je, da ruska revolucija tega ni spoznala. S tem so ruski komunisti silno škodovali proletariatu vsega sveta, kar priznavajo že nekateri komunisti sami. (Glej Kraljev članek v zadnji številki.) Evropska reakcija to napako ruske revolucije spretno izkorišča in nudi cerkvi svojo pomoč. Kaj naj cerkev stori? Katoličani bi mogli storiti isto napako kakor ruski komunisti; da radi protiverskega zadržanja komunističnih voditeljev zavrzijo vse socialne in politične zahteve ruske revolucije in se postavijo na stran reakcije. Ako bi to storili, pa bi cerkvi le škodovali, ker bi pravične in utemeljene zahteve ruske revolucije (in takih zahtev ima ruska revolucija mnogo) gnale delavstvo v tabor protikrščanskega proletariata. Ali naj torej cerkev odbije kratkomalo reakcijo od sebe in zavzre s tem tudi njeno stališče do krščanstva? Distinguo!

7. Odgovor Pija XI.

Pij XI. je vzel zatrdila o vdanosti do katoliške cerkve na znanje in se vljudno zahvalil. O političnih zahtevah španskega kralja pa ni spregovoril niti besede. Izjavil je, da se dajo take zahteve na svetu težko uresničiti. Podelil je blagoslov španskemu narodu in španski državi, nikakor pa ne španskim četam, ki se borijo v Maroku proti samostojnosti domačih plemen, dasi se da ta borba olupšati s spomini na nekdanjo borbo španskega katoličanstva z izlamom. Papež pa danes ve, da ne gre današnjim vlastodržcem Španije za obrambo krščanske kulture pred Arabci, ampak za zavojevanje dežele, ki je bogata na marsikaterih naravnih bogastvih in nuja zelo ugodne pozicije za vladstvo nad Sredozemskim, oziroma Atlantskim oceanom. Poglavar cerkve je točno ločil med

versko in politično ter socialno platjo zmagujoče reakcije. Pa tudi uradno glasilo Vatikana, »Osservatore Romano«, je objavilo pojasnilo, v katerem pravi, da nagovor kralja Alfonza ni bil sestavljen v poprejšnjem dogovoru s sv. očetom, da ga je torej smatrati kot izraz osebnih čuvstev kralja.

Tako stališče je pravilno, kajti cerkev se ne more in ne sme izpostavljati za protiljudsko in protidelavsko reakcijo, ki je zavladala sedaj v Evropi. Zavedati se moramo namreč, da je ta reakcija socialno in politično krivična in da se je bodo narodi prej ali slej znebili. Kakor so namreč glavne ideje francoske revolucije kljub reakciji zmagale in so se vpeljali v vseh državah parlamenti, splošna in enaka volilna pravica, enakost vseh državljanov pred zakonom itd., tako bodo tudi socialne ideje ruske revolucije kljub divjajoči reakciji tekem gotove dobe zavladale v vseh deželah. Kakor je bil leta 1787. fevdalni družabni sistem obsojen na smrt, tako tudi danes ni več rešitve za kapitalizem. Pred 134. leti je začel pohod politične, danes je napočil čas gospodarske demokracije. Socializem bo zmagal, naj trenutno vlada reakcija še tako trdo in neomejeno.

Mimogrede naj omenim le še to, da vrhovno vodstvo cerkve v svoji vekoviti modrosti in previdnosti ne more oškodovati svojih daljnih visokih verskih ciljev s tem, da stopi v kakršnokoli tesnejšo zvezo z državami, kojih politične težnje morajo brez dvoma privedi do spora z drugimi vesilami, s katerimi mora Vatikan pri svojem svetovnem duhovnem poslanstvu tudi računati. Bilo bi v kvar katoliški misli, če se s podporo »latinskemu carstvu« odbija bodisi katoliška Francija bodisi protestantska Anglija, koje anglikansko duhovništvo stremi tako smotreno za sodelovanjem vseh krščanskih cerkva, kar zbuja v Vatikanu upe na zedinjenje, čeprav je njih uresničenje gotovo še daleč. Cerkev se zna prilagoditi vsakemu času in danes ne bo izbirala sredstev, ki so bila primerna v srednjem veku. Ona ima pred seboj svoje vesoljno versko poslanstvo, politično svetovladje pa ji je le drugotnega pomena, sredstvo, a ne cilj, da se uresniči »civitas Dei«. Teža Alfons XIII. ni pomislil. Veseli pa cerkev, če se vladarji zavedajo ogromnega pomena vere za gmetni in duševni blagor svojih državljanov.

Cajus Sempronius (Rim).

Gospodarstvo

SVETOVNO GOSPODARSTVO V L. 1923.

Razvoj svetovnega gospodarstva v letu 1923. ne izkazuje enotnosti. Medtem ko je bila konjunktura v Ameriki usmerjena navzgor, je opažati v Evropi nadaljnji razpad gospodarstva, ki ima najbolj karakteristični izraz v valutni krizi, posebno pa v polomu

nemškega gospodarstva. Ta časovna koincidenca konjunktura »à la hausse« v Ameriki in propadanje Evrope je posledica nezdravih razmer, ki so se začele s svetovno vojno in ki so dobile razmaha v mnogo večji meri šele v povojnih letih, posebno od leta 1920. naprej.

Objektivni opazovalci gospodarskih razmer v povojnem svetu ne pripisujejo teh znakov razpadanja samo svetovni vojni in njenemu uničenju materialnih dobrin, ampak tudi dejstvu, da je kapitalistični produkcijski način začel kazati znake oslavitve. V veliki meri je pripomogla svetovna vojna k uničenju materialnega blagostanja, a v še večji meri so razmere svetovnega gospodarstva izraz trajne krize kapitalističnega produkcijskega načina. Že v poletnih in jesenskih mesecih je postala konjunktura v ameriški industriji slabša. V evropski industriji je opažati sicer lahko izboljšanje, ki pa nikakor ne zasluži označbe »dobra konjunktura«. V kolikor se je stanje poboljšalo, pa gre na račun zasedbe Poruhrja po Francozih in Belgijcih dne 11. januarja. Zasedba je izzvala v nekaterih industrijskih strokah posameznih držav, predvsem v železniški in premogovni industriji, konjunkturo, ki pa je bila prehodnega značaja in ki v zadnjih mesecih ponehuje v očitni meri.

V splošnem se glasi karakterizacija svetovnega gospodarstva tako-le: Unija doživlja na lastni bazi razvoj zdrave imperialistične države. V Evropi pa se razpad med posameznimi državami poglobuje in je tendenca neenotna, v še večji meri pa se nagiblje če že ne h krizi, pa saj k stagnaciji. Za ostale države je težko dobiti podatkov, pa tudi niso tako merodajne v razvoju svetovnega gospodarstva.

Razvoj konjunktura v posameznih vodilnih državah.

1. Unija. Na podlagi povečane kupne sile ameriških farmerjev se je razvila (brez ozira na dezolatne in stagnirajoče evropske gospodarske razmere) konjunktura, ki nima prednice v ekonomski zgodovini Unije. Številke tako produkcije kakor konzuma so v poletnih mesecih l. 1923. izkazovale rekordne rezultate. V splošnem je dosegla ameriška konjunktura v mesecu maju svoj višek. V poletnih mesecih je nastopila stagnacija, ki pa proti pričakovanju ni končala s sezonskim izboljšanjem v jeseni, ki je prišlo v zelo malenkostni meri. Par podatkov iz vodilnih strok industrije naj podkrepiti gojenja izvajanja. Produkcija železa v jan. 3.282.000 ton, v maju 3.930.000 ton, v okt. 3.200.000 ton; konzum bombaža (v istih mesecih) 610.000, 621.000, 542.000 bal. Indeks blagovnih cen (13. = 100) 165, 167, 160; uvoz (isti meseci) 319, 370, 303 mil. dolarjev; izvoz (velja isto kot za uvoz) 339, 319, 402. Pri ameriški zunanji trgovini je opažati zanimivo dejstvo, da je bila ta v mesecih najboljše konjunktura (marec, april, maj) pasivna, kar kaže na dejstvo, da je bazirala

ameriška dobra konjunktura na domačih tleh in na internacionalno zadolžitev napram Ameriki, ki najde izraza v povečanju blagovnega uvoza iz držav, ki imajo plačevati Uniji svoje obveznosti.

2. Anglija. Angleško gospodarstvo karakterizirata najbolj dve dejstvi: ruhrska konjunktura in stalna brezposelnost. Z izločitvijo poruhrske in francosko-belgijsko-luksemburške konkurence v metalurgiji se je nekoliko popravilo stanje angleške železne industrije. Kmalu po sporazumu med Francozi in poruhrskimi industrijci pa so se začeli množiti znaki oslavitve in na trgu železnih produktov je nastala stagnacija. Istotako je tudi v premogovni industriji, ki je napravila v ruhrskem konfliktu z izvozom premoga v Francijo in v nezasedeno Nemčijo velike dobičke, nastopila oslavitve, ki je nekoliko paralizirana s sezonskim ojačenjem konjunkturo. Ostale stroke izkazujejo stagnacijo. V ladjedelstvu je kriza dosegla svoj višek koncem tretjega četrtletja. Proti koncu leta je radi bega pred šterlingovimi vrednotami nastopil še padec funta nekoliko tudi iz vzroka, ker se je razpravljalo o uvedbi inflacije, kar se je pozneje izkazalo za netočno. Zaradi sezonskega nakupa živil in bombaža se bo funt šterling težko hitro opomogel. Glavni faktor v angleški gospodarski politiki pa postaja problem, kako zaposliti 1½ milijona brezposelnega delavstva, ki zelo obtežuje angleške finance. Izgledi za bodočnost so mnogo odvisni od političnih razmer v Angliji sami in od razmerja Francije do Nemčije.

3. Francija. (Belgijsko gospodarsko življenje ima toliko skupnosti s francoskim, da veljajo zanj skoro iste ugotovitve kakor za Francosko.) Vpad v Poruhrje v družbi z Belgijo je nekoliko zavrl industr. konjunkturo v železarstvu, pripomogel pa do razmaha premogovni industriji, ki se je oslobodila angleške in nemške konkurence. Številke o uporabi premoga kažejo s svojo višino na ugoden potek konjunkturo ki ga poleg drugega pospešuje padec franka. Francoski frank je v poletnih mesecih, še bolj pa v novembru zelo padel. Najbolj temno točko v gospodarstvu Francije pa tvorijo državni dolгови in reparacijski problem. Francoski dolg je v sredi leta 1923. dosegel višino 350 milijard in ker obnova uničenih pokrajin severne Francije še ni končana, je pričakovati, če Nemčija ne začne s plačevanjem, še njegovega nadaljnega naraščanja. Po doseženem sporazumu s poruhrskimi industrijci je dobava v blagu zasigurana, kar bo pripomoglo k aktivaciji francoskega narodnega gospodarstva.

4. Nemčija. Po vpadu Francozov v Poruhrje se je začel polom nemškega gospodarstva. V blaznih skokih je hitel dolar, izražen v papirnatih markah, kvišku in dosegel koncem leta 4 bilijone mark. Dolarju so sledile in ga celo marsikdaj v hitrosti in jakosti presegle cene, ki so pre-

korlačile svetovno pariteto tako, da je morala nemška industrija prenehati z izvozom. Sedaj se nahaja Nemčija v krizi, katero označuje prehod od papirnate marke na zlato veljavo. Ali bo izšla iz te prehodne dobe Nemčija tako močna, da bo predstavljala zopet važen člen v svetovnem gospodarstvu, je nedogledno. Gotovo pa je, da je s postopanjem Francije utrpela velikanško gospodarsko škodo, katere zle posledice se bodo še dolgo občutile.

4. Jugoslavija. Ker se pri presojanju konjunkturo ne moremo opirati na statistične podatke, se je treba omejiti na splošne ugotovitve. Dinar notira z malimi skoki skoro celo leto stabilno; uvoz kakor izvoz se razvijata ugodno, zlasti pa narašča izvoz, ki je dosegel v prvi polovici letos 3334 milijonov dinarjev. V tem, da se je naš izvoz zelo povečal, leži tudi delni vzrok stabilnosti dinarja. Stabilnost je mnogo odvisna tudi od uspeha žetve, ki je bil letos dober in nam omogočal izvoz, proti kateremu pa je nastopila ostra tuja konkurenca Amerike in Rusije, in pa tudi to, da je bila po celem svetu žetev izvrstna. Notranja situacija stoji v znamenju težke denarne krize, ki nikakor ni samo kreditna kriza, kakor je to ugotovil upravni odbor Narodne banke v svoji znameniti seji dne 6. novembra, ko se je izrekel proti inflacijski politiki in povečanju števila novčanic v obtoku. Polom Ujedinjene banke v Belgradu in koncentracijsko gibanje zagrebških denarnih zavodov nas vodi do zaključka, da je situacija našega gospodarstva zelo resna in da bo treba še dolgotrajnega napora, da bo nastopilo ozdravljenje in izboljšanje gospodarskih prilik.

K. P.

Socialni problemi

SOCIALIZEM IN ETHOS.

Katoliški sociolog, docent Steinbüchel (Bonn) se peča s problemom odnosov med socializmom in katolištvom. Svoje misli o tem je podal med drugim v predavanju pred katoliškimi akademiki dne 14. novembra t. l. v Kölnu.

Trditev, da sta si socializem in katolištvo diametralno nasprotna, je enostranska. Med njima je namreč tudi bistvena zveza. Res, da je Marx po svoji ipovedi bil ateist, toda njegov sistem ima svoje korenine v idealizmu nemške filozofije (Fichte, Schelling, Hegel), ki je kljub svojim metafizičnim zmotam po vplivu krščanske kulture prepunjena globoke npravstvenosti. Kolikor se je Marx trudil izločiti iz svojega sistema večni ethos, izvajajoč ga iz časovnih ekonomskih razmer, ga je nehoti obdržal baš v tem, kar je njegovemu sistemu, v kolikor je svetovni nazor, bistveno: v ocenjevanju človeške osebnosti in njenega položaja v družbi. Ekonomski marksizem je danes deloma popolnoma opuščen, deloma revidiran, temeljna

npravstvena ideja, ki v njegovem socializmu leži, pa ostane. Resni moderni socialisti so zavrgli izvajanje ethosa in verstva iz ekonomičnih razmer. Istotako se večina socialistov danes nagiba k temu, da zavrne teorijo razrednega boja in zagovarja delovno skupnost med podjetnikom in delavcem, priznavajoč obema enako važnost pri proizvajanju »nadvrednosti«. Marxova vera v to, da bi gospodarstvo enega razreda moglo po sebi storiti konec izkoriščanja, je padla. In vendar s tem ni padel socializem, ampak se razvija dalje in se, predvsem v Nemčiji, ponravstuje, izpopolnjuje in prešinja tudi z religioznimi vrednotami. Deloma je to v nasprotju z Marxom, deloma pa ne, kajti idealistično-npravstveno jedro tiči tudi v prvotnem marksizmu. Že Marx je dobro čutil ponizanje npravstvene osebnosti v golo stvar po mehanizirajočem industrijalizmu. Brezdvoma je to tudi dejansko izhodišče celega njegovega sistema, dasi ni v njem izraženo. Značilno je, da nekateri socialisti v Nemčiji, ki so mnogo sprejeli iz marksizma, a so nasprotniki materializmu, posegajo nazaj na Kanta, ki je človeka označil za namen sebi. V tem se ti »neosocialisti« dotikajo s katoliškimi osebnostnim idealom, pa se s tem tudi od Marxa v bistvu ne oddaljujejo. Kakor marksizem tudi katoličanstvo ne smatra delavca za golo sredstvo proizvodnje in pridobitnih namenov, niti ocenjuje delo z golega vidika koristi, ki jo doprinaša, oziroma dobička, marveč kot neko samovrednoto npravstvene osebe v službi skupnosti. — Drugič obstoja sorodstvo med družabnim idealom marksizma in krščanstva v tem, da oseba služi občestvu, da je z njim npravstveno zvezana, da vladaj med posamezniki bitna solidarnost kot enem občestvenem telesu. Seveda je družabni ideal krščanstva nemisljivo globlji. Oseba je tu brez družbe nemisljiva, se v njej etično šele dovršuje in razvija, in vendar ali prav vsled tega obvarje svojo samostojnost in osobitost. Pojem cerkve je specifično krščanski in nikjer drugod gošč. Mistična zveza vernikov s Kristusom kot udi njegovega telesa, v katerih raste in se dovršuje On in obenem s tem dovršuje vsakega od nas, je nedosegljiv vzor vsaki družbi, dočim socialistični zamisel razblinja osebo v kolektivu. Vendar pa v katovškem neosocializmu vidimo poizkus, kako bi se vrednost in pravica osebnosti bolj poudarila. Do krščanskega občestvenega ideala je socializmu še daleč, toda da terja socializem danes etično skupnost, o tem ni dvoma. Nazori, ki ravnajo evropsko mišljenje že stoletja in so specifično krščanski, se v današnjem socializmu izrecno poudarjajo: spoštovanje pred osebno vrednostjo vsake duše, obsodba degradacije človeka v golo sredstvo materialnega proizvodnega procesa, poudarjanje principa etične solidarnosti, mirovna ideja in tudi narodnostni princip današnjega socializma, ki priznava samovrednost narodnostne, plemenske skup-

nosti, pač pa jo hoče postaviti v službo človečanstva, v kateri se raznovrstne narodnosti medseboj dopolnjujejo in šele tako usovršujejo. Seveda je tako osebnostni kakor skupnostni ideal socializma še zasnovan na golem humanizmu, dočim katolištvo ljubezen do sočloveka utemeljuje in ljubezni do Boga, in jo tako povzdigne nad vse zgolj-človeško, zgolj-koristno in časovno. Toda brezdvoma je pa tudi, da humanizem zopet lahko privede nazaj k theizmu, čimbolj se pogloblja. In to se danes vrši. Mi vidimo danes v Nemčiji celo vrsto mož, ki sicer niso izšli naravnost iz marksizma, pa so radikalni socialisti, celo komunisti, v etičnem oziru pa so orientirani globoko versko, dokazujoč združljivost socialističnih nazorov o preureditvi družbe z religioznim svetovnim nazorom. (Mennike, Kutter, Reger, Radbruch, Tillich, Gogarten, Barth, Dehn in mnogi drugi.) Ti ljudje ne verujejo nič v to, da bi izprememba ekonomičnega procesa rodila po sebi tudi druge ljudi z višjim ethosom, ampak poudarjajo, da treba tudi izpremeniti svetovni npravstveni nazor, se začititi odgovornega pred »Svetim« in iz te vere napraviti glavni faktor preobrazbe človeške družbe, ne pa jo metati med »privatne zadeve«. To delo npravstvene socialne vzgoje mora iti vzporedno z demokratizacijo kapitalizma, potom katere vpliv delavca na produkcijski proces postaja čimdalje večji, tako da postane solastnik pridobitnih dobrin — obenem pa se v vseh članih družbe okreplja npravstvena zavest, da te dobrine ne smejo biti sredstvo za obvladanie večine po nekaternikih; z eno besedo socializacija dobi tudi globoko npravstven smisel. Vendar pa ne smemo prezreti, da se tudi že v starem marksizmu skriva npravstvena komponenta. Pač pa je nekaj čisto novega specifično religiozno naziranje mnogih iz imenovanih takozvanih etičnih socialistov, ki govore o Rožanstvu in o naši odgovornosti pred njim za blagor družbe, v katero nas je postavilo. Tu gre seveda za pojav krize celokupne moderne humanistične kulture, o kateri se Marxu niti sanjati ni moglo, da se bo kdaj vrnala k religiji.

Steinbüchlova izvajanja, ki jih je sicer že prej podal v posebnem delu, so tudi velikega praktičnega pomena in sprožijo marsikatero važno vprašanje. Gre za to, da se katoličani napram socializmu orientiramo pozitivno in ne zgolj negativno. To je bil tudi namen predavanja v Kölnu. V obče se socialni problem med katoličani v Nemčiji teoretično slejkoprej živahno diskutira in knjige izhajajo dan za dnem. Nemški katoliški raziskovalci nikakor ne menijo, da je to vprašanje že »rešeno«; oni nas postavljajo pred vedno nove probleme, odkrivajo nedostatnost marsikaterega dosedanjega šolskega ali vulgarnega mnenja in silijo k nadaljnjemu razglašljanju in napredku. Tako pravi Haessle (Das Arbeitsethos der Kirche, Frei-

burg 1923), ki v mnogih vprašanih zavzema čisto konservativno stališče, da je Leon XIII. v marsičem šel preko Tomaža Nattermann, ki Haessleja ocenjuje, pa pravi, da »se življenje tudi pri Leonu ne ustavlja« in zadaja nova vprašanja, ki jih moramo reševati mi. Tako je vedno bilo. Zgodovina srednjeveške filozofije nam jasno dokazuje, kako se je pojavljal problem za problemom, kako se je etično ocenjevanje pojavov poglobljevalo, kako so se odkrivali novi vidiki, in kako je en rod drugemu zapuščal nove naloge. Zato je čisto pogrešeno hoteti moderne socialnogospodarske probleme reševati zgolj z nekaterimi podedovanimi formulami in avtoritetami. Tako veliki krščanski misleci niso delali. Sveti Tomaž pričuje, kako treba, uporabljajoč podedovane vrednote, samostojno iskati dalje in odkrivati nove, pa tudi marsikaj starega zavreči. En pogled v »Summo« zadostuje, da se spozna ta metoda. Je pa mnogo in sicer temeljno važnih vprašanj, ki so med krščanskimi filozofi bila vedno sporna in diskusija svobodna. V kako bitnih vprašanih si n. pr. nasprotujeta Tomaž in nič menj veliki in globoki Skot! (o bistvu in naravi dobrega n. pr.) Mi kot njihovi epigoni pa smo neprimerno bolj ozkosrčni, nesamostojni in majhnega obzorja. Velikanski preobrat gospodarskega življenja sveta v zadnjih stoletjih zahteva od nas ogromno duševnega truda, da se preiščejo njega odnosi do morale in se postavijo izvestne norme ter dajo smernice, po katerih naj bi se ravnalo. Tu pe je treba veliko samostojnosti, kritičnega duha in tudi intuicije, dočim golo poznavanje starih avtorjev izdaleka ne zadostuje. Predvsem pa je važno, da imamo globekega socialnega čuta in se praktično udejstvujemo na socialni areni kot borci za pravičnost v družbi, za svetlejšo bodočnost, za gospodarsko in moralno povzdigo »ponižanih in žaljenih«! Tako dokazemo življensko silo svojega krščanstva in pomagamo ponravstvi življenje. Ne gre za nič menj nego za to, da se vnovič zgradi krščanska država, gre torej za delo in v življenju izražajoče se in udejstvujejoče se prepričanje in ne za golo besedičenje ali čustvarjenje. Na mesto liberalne države po francoski revoluciji se je podvzelo mnogo poizkusov udejstviti drugo: na podlagi humanizma, pozitivizma, na osnovi hegllovstva, itd. itd. Owen, Fourier, Marx, Lasalle, Ljenin, ime za imenom, poizkus za poizkusom, kriza za krizo. Komaj en nazor dozori, že razpada. Toda človeštvo išče dalje in se ne da utruditi. V to

borbo je treba aktivno poseči ravno nam, ki v svoji veri hranimo najvišje in neminljive etične vrednote, ki skozi celo zgodovino nosimo v sebi ideal »božje države« in smo včlanjeni v najbolj popolno družbo, cerkev. Kako to, da smo pa ravno mi tako pasivni v tem pogledu? Ali pa je morebiti vera tudi v naših srcih otrpnila, ona živa, preobražajoča, aktivna vera, ki je enkrat vesoljstvu v nekaj sto letih dala čisto drugo lice?...

F. T.

Knjige

Dr. Lončar Drag.: Politika in zgodovina.

Nekoliko odgovorov na dnevna vprašanja. V Ljubljani, 1923. Tisk in založba J. Blasnik nasl. v Ljubljani. Str. 154. Cena 30 Din. — Znani naš publicist dr. Lončar je zbral pred kratkim članke, ki jih je priobčil zadnjih šest let v »Avtonomistu«, »Demokraciji«, »Ljublj. Zvonu«, »Napreju«, »Naših zapiskih« in »Novih Zapiskih« ter jih podal pod zgorajšnjim naslovom javnosti v posebni brošuri. S tem je pa tudi že skoro podana klasifikacija spisa. So to po veliki večini priložnostni članki, ki imajo zato tudi le priložnostni pomen in priložnostno vrednost. Zlasti velja to za življenjepise, izmed katerih je bilo vredno ponatisniti morda edinele Masarykovega, čeprav se je tudi o njem pisalo pri nas že mnogo in obširneje, dočim bi lahko ostali drugi (Krekov, Mahničev, Svetčev, Šusteršičev in Tavčarjev) vsaj v tej obliki brez vsake škode tam, kjer jih je objavil avtor prvotno, kajti končno tudi tam niso izgubljeni. Vsi navedeni možje so za razvoj slovenskega javnega življenja tako markantne osebnosti, da se mora povedati v samostojni publikaciji o njih že nekoliko več, kot je pa storil to dr. Lončar. Podobno je tudi z ostalimi ponatisnjenimi članki, ki jih je porazdelil pisatelj še na oddelke »Za Jugoslavijo«, »O ustavi v Jugoslaviji«, »O socializmu in komunizmu« in »O slovenski politiki«. Mnogo zelo lepih misli in pravih sodb, a po večini so vsi članki tako fragmentarni, da brava nikakor ne morejo zadovoljiti. Če je hotel pisatelj na vsak način zbrati te »raztresene ude«, bi jim moral odvzeti njih priložnostni značaj. Črtal bi lahko brez škode marsikaj, dodati bi moral še mnogo, mnogo, pa bi dobili lepo in potrebno knjigo, dočim je zamašila brošura v sedanji obliki le malo vrzel na našem književnem trgu. Sicer pa to, v vzornem jeziku pisano knjižico, vsem najtopleje priporočamo.

E.

Pisalne stroje na obroke

The Rex Co.

Telefon 268 Ljubljana Gradisce 10

Ustanovljeno 1852.

TEOD. KORN, Ljubljana

Poljanska cesta šte. 8

(preje Henrik Korn)

Krovec, stavbni, galanterijski in okrasni klepar. --- Instalacija vodovodov, --- Naprava strelovodov. -- Kopaliske in klosetne naprave. --- Izdelovanje posod iz pločevine za firnež, barvo, lak in med vsake velikosti kakor tudi posod (škatile) za konzerve.

Zadružna Gospodarska banka d. d.

(v lastni palači vis-à-vis hotela „Union“)

Ljubljana, Miklošičeva cesta 10

Telefon šte. 57

Podružnice: Djakovo, Maribor, Sarajevo, Sombor, Split, Šibenik. Ekspozitura: Bled.

Interesna skupnost s Sveopčo Zanatlijsko banko d. d. v Zagrebu in njeno podružnico v Karlovcu ter Gospodarsko banko d. d. v Novem Sadu.

Kapital in rezerve skupno nad 15.000.000 Din. — Pooblaščen prodajalec srečk Drž. razr. loterije.

Daje trgovske kredite, eskomptira menice, lombardira vrednostne papirje, kupuje in prodaja tuje valute in devize, sprejema vloge v tekočem računu in na vložne knjižice ter preskrbuje vse bančne in borzne transakcije pod najugodnejšimi pogoji.

Prvo delausko konsumno društvo v Ljubljani

ima bogato izbero manufakture, češke lončene posode, klubov, usakourstno špecerijsko blago; v zadružni kleti na Kongresnem trgu šte. 2 dobro vino po nizki ceni

francilne vloge članov obrestuje po 5%

Člani dobe 3% blagovni popust

Pristopnina 10 K, delež 100 K — Prijave sprejema pisarna na Kongresnem trgu šte. 2 in use zadružne prodajalne

V Dašem interesu je, da postanete član, članica naše zadruge

Prodajalna K. T. D. Ljubljana

[prej B. Pičman]

priporoča poleg svoje bogate zaloge devocionalij, pisarniških in šolskih potrebščin, krásne, posebno izobražencem namenjene zbirke našega najboljšega in najglobljega cerkvenega govornika dr. M. Opeke, — Ravno tako prav toplo priporoča prepotrebno vzgojno knjigo A. Cadež: „Most v življenje“. — V isti zalogi so nežnoljubke S. Sardenko: „Dekliške pesmi“, fino, elegantno opremljene, primerne za božična in novoletna darila.

V razprodaji ima tudi dr. M. Brumat-ovo knjigo: „Kam“, katere usebina je prav srečno izbrana za mladeniče in dekleta